

Φωτεινή ΔΕΚΑΖΟΥ-ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐπιτρέποντες. Ἡ ιδιωτική διαιτησία στον Μένανδρο

Οι Επιτρέποντες θεωρούνται μια από τις καλύτερες – και, πάντως, η καλύτερα διατηρημένη μέχρι την ανακάλυψη, το 1957, του παπύρου που περιείχε τον Δύσκολο – κωμωδίες του Μενάνδρου.¹ Ο ίδιος ανήκει στους ποιητές της Νέας Κωμωδίας.² Για πρώτη φορά παρουσίασε έργο το 321 π. Χ.³ Ήταν η εποχή που η Αθήνα βίωνε αλλεπάλληλες οικονομικές, κοι-

1. Το 1905 ο Γάλλος Gustave Lefebvre ανακάλυψε, στην αρχαία Αφροδιτόπολη της Αιγύπτου, παπύρους με 1468 στίχους του Μενάνδρου, οι οποίοι αντιστοιχούν στις κωμωδίες του Επιτρέποντες, Περικειρομένη, Σαμία και Ἡρώς. Η μοναδική ακέραιη κωμωδία του Μενάνδρου, ο Δύσκολος, ανακαλύφθηκε πολύ αργότερα, το 1957.

2. Είναι, μάλιστα, ο κύριος εκπρόσωπός της.

3. Ο Μένανδρος γεννήθηκε στην Κηφισιά το 342/341 π. Χ. Γιος του πλούσιου κτηματία Διοπεΐδη και της Ηγησιστράτης, ανηψιάς του Ἀλεξι, ονομαστού εκπροσώπου της Μέσης κωμωδίας, έζησε μια πλούσια ζωή, χωρίς έγνοιες και προβλήματα, στη Φρεατύδα του Πειραιά όπου και πέθανε, αιφνίδια, ενώ κολυμπούσε, το 292/291 π. Χ. Η οικονομική ευρωστία της οικογένειάς του τον προίκισε με αξιόλογη μόρφωση και του εξασφάλισε το «ἡδέως καὶ εὐδαιμόνως ζῆν», σύμφωνα με το δόγμα του φίλου του Επίκουρου. Κατά τη διάρκεια της ζωής του συνδέθηκε με φιλία και με τον Θεόφραστο, η επιρροή του οποίου, άλλωστε, είναι ευδιάκριτη στις κωμωδίες του. Στο θέατρο εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 321 π. Χ. με την κωμωδία Οργή. Εγραψε περισσότερες από εκατό κωμωδίες, από τις οποίες ένα μικρό μέρος μόνο έχει σωθεί, σε μεγαλύτερα ή μικρότερα αποσπάσματα. Ανάμεσά τους η Ασπίς, ο Γεωργός, ο Κόλαξ, ο Μισογύνης, ο Μισούμενος, η Περικειρομένη, η Περινθία, η Σαμία, ο Σικυώνιος, ο Στρατιώ-

νωνικές και πολιτικές ανακατατάξεις. Η δημοκρατία γνώριζε την αποδυνάμωση και η πόλη – κράτος προχωρούσε σταθερά προς την κατάρρευση.

Το κλίμα αυτό είχε την αντανάκλασή του, όπως ήταν φυσικό, στην καθημερινότητα των ανθρώπων. Η αβεβαιότητα και η ανασφάλεια εξουδετέρωναν το ενδιαφέρον τους για τις υποθέσεις της πόλης. Συνειδητοποιούσαν άλλωστε ότι δεν είχαν πλέον δυνατότητα ουσιαστικής παρέμβασης σ' αυτές. Έτσι, η προσοχή τους άρχισε να εστιάζεται αποκλειστικά στον δικό τους χώρο, στους δικούς τους ανθρώπους. Οι έγνοιες, οι δυσκολίες και τα προβλήματα άρχισαν να μονοπωλούν τον χρόνο και τη σκέψη τους και να καταλαμβάνουν ολόκληρο τον ορίζοντα της ζωής τους. Φυσικό επακόλουθο της κατάστασης αυτής ήταν η επικράτηση ενός κλίματος εσωστρέφειας και η στροφή από την πόλη στον οίκο. Δεν γνωρίζουμε βέβαια πότε ακριβώς διδάχθηκαν οι Επιτρέποντες, πρέπει όμως να θεωρήσουμε ως δεδομένο ότι την εποχή που έγραφε ο ποιητής είχε κλονιστεί η εμπιστοσύνη στους δεσμούς της πόλης και είχαν αυξηθεί εκείνοι που προτιμούσαν να λύνουν τις διαφορές τους μακριά από τα δικαστήρια, προσφεύγοντας στην κρίση φίλων ή ανθρώπων γνωστών για την εντιμότητα και την ευθυκρισία τους. Ο τίτλος της κωμωδίας παραπέμπει στην πρακτική αυτή αφού το ρήμα «ἐπιτρέπειν» δηλώνει συναίνεση για την υπαγωγή μιας υπόθεσης σε ιδιωτική διαιτησία.⁴ Πρέπει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι ο τίτλος αναφέρεται σ' ένα μόνο μέρος της υπόθεσης του έργου. Μόνο, δηλαδή, στη δεύτερη πράξη, στους στίχους 218 επ., ο Μένανδρος περιγράφει μια διαιτησία, μια «πρόδικη», όπως θα την ονόμαζε ο Αριστοφάνης, δίκη.⁵

Δεν σκοπεύουμε να αποδώσουμε εδώ ολόκληρη την κωμωδία. Θα μας απασχολήσει μόνο η σκηνή της διαιτησίας, που φαίνεται πως ο Μένανδρος τη δανείστηκε – όπως και ολόκληρη την υπόθεση του έργου – από την Αλόπη, τη χαμένη τραγωδία του Ευριπίδη. Για τις ανάγκες της με-

της, ο Ήρωας, το Φάσμα, η Τίτθη, ο Τροφώνιος, ο Υποβολιμαίος ή Άγροικος, ο Δις Εξαπατών κ. α. Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα όμως ήρθαν στην επιφάνεια σημαντικά έργα, όπως οι Επιτρέποντες και κυρίως ο Δύσκολος, που μας παρέχουν μια ολοκληρωμένη εικόνα του έργου του Μενάνδρου.

4. Τον τίτλο «Ἐπιτρέποντες» οφείλει η κωμωδία στην πρώτη σκηνή της δεύτερης πράξης, όπου δυο άντρες, ο θοσκός Δάος και ο καρβουνιάρης Συρίσκος «ἐπιτρέπουν», εξουσιοδοτούν έναν κριτή να λύσει τη διαφορά τους, συναινούν, δηλαδή, να υποβάλουν τη διαφορά στην κρίση του διαιτητή, τον οποίο επιλέγουν οι ίδιοι. Είναι, επομένως, λογική συνέπεια να υποχρεώνονται από τον νόμο να αποδεχθούν την απόφαση του διαιτητή ως τελεσίδικη και ισότιμη με απόφαση δικαστηρίου.

5. Αριστοφάνης, Κένταυρος, απ. 267 Edmonds :

«ἐγὼ γάρ, εἴ τί σ' ἠδίκηκ', ἐθέλω δίκην
δοῦναι πρόδικον ἐν τῶν φίλων τῶν σῶν ἐνί».

λέτης αυτής, ωστόσο, είναι αναγκαία μια σύνοψη όσων προηγήθηκαν και οδήγησαν στη διαφορά και τη διαιτητική επίλυσή της.

Τη νύχτα της γιορτής των Ταυροπολίων⁶, στη Βραυρώνα, κάποιος νέος βιάζει μια κόρη καλής οικογένειας και εξαφανίζεται. Η άτυχη κοπέλα, μέσα στο σκοτάδι, δεν καταφέρνει να δει το πρόσωπο του βιαστή της, ούτε και αυτός όμως γνωρίζει ποια είναι η νέα που κακοποίησε. Η τύχη⁷, ωστόσο, παίζει συχνά περίεργα παιχνίδια. Τέσσερις μήνες μετά, ο πατέρας της κοπέλας, ο Σμικρίνης, την παντρεύει με έναν νέο που δεν είναι άλλος από τον βιαστή της. Ο γαμπρός, λίγο μετά το γάμο, φεύγει σε ταξίδι. Αλλά η γυναίκα του ήταν ήδη έγκυος από την περιπέτειά της στη Βραυρώνα και, πέντε μήνες αργότερα, φέρνει στον κόσμο ένα παιδί. Πανικοβάλλεται. Πώς θα γινόταν να δικαιολογήσει στον αντρα της μια τόσο πρόωρη γέννα; Κάτι έπρεπε να σκεφτεί. Αποφασίζει να παραδώσει το νεογέννητο σε μια έμπιστη δούλη ζητώντας της να το εκδέσει.⁸ Αυτή παίρνει το μωρό, το ντύνει καλά για να μην πεθάνει από το κρύο, τού φορά και τα χρυσαφικά, τα στολίδια, δηλαδή τα «διακριτικά γνωρίσματα» και το εγκαταλείπει στο κοντινό βουνό, σε μια ράχη.

6. Τα Ταυροπόλια γιορτάζονταν στην Αττική προς τιμήν της Ταυροπόλου Αρτέμιδας, η λατρεία της οποίας συνδεόταν με άγρια και, συχνά, αιματηρά δρησκευτικά έθιμα. Είναι γνωστό άλλωστε ότι μπροστά στο άγαλμά της, στην Κολχίδα, τελούνταν ανθρωποθυσίες. Το άγαλμα αυτό, έλεγαν ότι μεταφέρθηκε από τον Ορέστη και την Ιφιγένεια (πρβλ. Πausan., 1. 33. 1) στην Ελλάδα και, συγκεκριμένα, στην Αττική, στην περιοχή «Ἀλαί Ἀραφηνίδες». Εκεί, κατά τη θυσία στην Ταυροπόλο Αρτεμιδα – που μετονομάστηκε σε Βραυρωνία – χαρασσόταν με μαχαίρι ο λαιμός ενός άντρα ενώ στη Σπάρτη, αντίστοιχα, στη γιορτή της Ορδίας, μαστιγώνονταν τελετουργικά έφηβοι έως ότου το αίμα τους ποτίσει τη γη μπροστά στο βωμό της θεάς. (πρβλ. Πausan., 3.16.7-11).

7. Η Τύχη, η θεοποιημένη συγκυρία, είναι η αναμφισβήτητη πρωταγωνίστρια της κωμωδίας του Μενάνδρου. Κοινή παράμετρος για πλούσιους και φτωχούς, το στοιχείο του ευμετάβλητου που διαφεντεύει τη ζωή τους, διατρέχει ολόκληρο το έργο του ποιητή. Χαρακτηριστικοί είναι οι στίχοι του Δύσκολου: «πτωχὸς ἀδικηθεὶς.....λαμβάνει οὐκ εἰς ἀδικίαν ὅσα πέπονθ' ἀλλ' εἰς τύχην» (στ. 296-298) καθώς και: «τῷ μὲν εὐτυχοῦντι μέχρι τούτου μένειν τὰ πράγματ' εὐδενοῦντ' αἰεὶ τὰ τοῦ βίου, ὅσον ἂν χρόνον φέρειν δύνηται τὴν τύχην» (στ. 274-276).

8. Η έκθεση σήμαινε την τοποθέτηση του νεογέννητου μέσα σε μια χύτρα (πρβλ. «χυτρίζειν») και, στη συνέχεια, την εγκατάλειψή του στο δρόμο, συνήθως όχι μακριά από τον οίκο. Τα κυριότερα δύματα της έκθεσης ήταν τα κορίτσια αφού η γέννησή τους σήμαινε υπέρμετρη οικονομική επιβάρυνση για την οικογένεια λόγω της συνήθειας της προικοδότησης των δηλέων. Η έκθεση των νεογνών αποτελούσε πρακτική που γινόταν ανεκτή από την κοινωνική συνείδηση παρά τις αντίθετες προτροπές (πρβλ. Αριστ. Πολιτικά, Η 1335b 20 επ.).

Το γεγονός όμως της γέννας δεν μένει για πολύ κρυφό και ο σύζυγός της, γυρίζοντας από το ταξίδι, το μαθαίνει. Έξαλλος, εγκαταλείπει την οικογενειακή στέγη, μετακομίζει στο σπίτι ενός φίλου, κοντά στο δικό του, και προσπαθεί να λησμονήσει την προδοσία της γυναίκας του. Όσο για το έκθετο, το βρίσκει ο Δάος, ένας άξεστος βοσκός.⁹ Ο ίδιος είναι δούλος, από τους «χωρίς οικούντες.»¹⁰ Ο φίλος του, ο Συρίσκος, δούλος και αυτός της ίδιας κατηγορίας, που δούλευε ως καρβουνιάρης, μαθαίνει για το παιδί. Το δικό του είχε πεθάνει πριν λίγο καιρό στη γέννα. Ζητά λοιπόν από τον Δάο να του δώσει το έκθετο να το αναθρέψει. Ο Δάος δεν έχει αντίρρηση. Τού παραδίδει το παιδί – τί να το κάνει αυτός άλλωστε; – όχι όμως και τα πράγματα, τα στολίδια δηλαδή, που βρέθηκαν μαζί του. Έτσι, ο Συρίσκος αφού πρώτα ανέλαβε τη φροντίδα του μωρού, αποφασίζει να διεκδικήσει τώρα και τα «προικιά» του.

Η απαίτηση όμως του Συρίσκου να του αποδοθούν και τα στολίδια που βρέθηκαν μαζί με το έκθετο, δεν βρίσκει σύμφωνο τον Δάο. Στο ξεκίνημα λοιπόν της δεύτερης πράξης, οι δυο δούλοι, ο Δάος και ο Συρίσκος, προχωρούν στον δρόμο διαπληκτιζόμενοι έντονα. Τους ακολουθεί, τρέχοντας σχεδόν, η γυναίκα του καρβουνιάρη με το μωρό στην αγκαλιά.

«Θέλεις να μου φας το δίκιο»,¹¹ ακούγεται να λέει ο Συρίσκος στον Δάο.

«Άσε βρε κακομοίρη τις συκοφαντίες, δεν σου ανήκουν τα ξένα πράγματα»,¹² του αντιγυρίζει εκείνος.

«Ας βάλουμε λοιπόν κάποιον διαιτητή να αποφασίσει»,¹³ προτείνει ο καρβουνιάρης.

Ο βοσκός συναινεί. «Σύμφωνοι, ας γίνει έτσι».¹⁴ «Ναι, αλλά ποιόν;»¹⁵ ρωτά ο Συρίσκος.

«Για μένα όλοι καλοί είναι» του απαντά ο Δάος. Και μουρμουρίζει : «καλά να πάθω, τί τόδελα και σούδωσα μερτικό;»¹⁶

Στο μεταξύ ο Σμικρίνης, μαθαίνοντας για τον χωρισμό του ζευγαριού

9. Ο Μένανδρος, στις κωμωδίες του, συνηθίζει να χρησιμοποιεί το όνομα Δάος για τους δούλους. Έτσι, συναντάμε δούλο Δάο στην Ασπίδα αλλά και στον Δύσκολο.

10. Πρόκειται για δούλους που ζούσαν, σε καθεστώς ιδιότυπης αυτονομίας, μακριά από τους κυρίους τους και δούλευαν ανεξάρτητα από αυτούς ασκώντας κάποιο επηγήδευμα ή, μερικές φορές, διευθύνοντας τις επιχειρήσεις των αφεντικών τους. Οι δούλοι αυτοί κατέβαλαν στους κυρίους μια πάγια εισφορά, την «αποφορά», το ύψος της οποίας κυμαινόταν ανάλογα με την ικανότητα και τα κέρδη τους.

11. (Συ.) φεύγεις τὸ δίκαιον.

12. (Δα.) συκοφαντεῖς δυστυχῆς. οὐ δεῖ σ' ἔχειν τὰ μὴ σά.

13. (Συ.) ἐπιτρεπτέον τινί ἐστι περὶ τούτων.

14. (Δα.) βούλομαι· κρινώμεθα.

15. (Συ) τίς οὖν;

16. (Δα.) ἐμοὶ μὲν πᾶς ἱκανός. δίκαια δὲ πάσχω· τί γάρ σοι μετεδίδουν;

και ανησυχώντας για την τύχη της προίκας που είχε δώσει στον γαμπρό, επισκέπτεται τη θυγατέρα του στην οικογενειακή της κατοικία. Κάνει κάποια συζήτηση μαζί της και βγαίνει από το σπίτι μάλλον συνοφρυωμένος. Τυχαίνει τότε να περνούν απ' εκεί και οι δυο δούλοι. Τόν βλέπουν και τους φαίνεται μάννα εξ ουρανού.

«Τί θάλεγες να βάζαμε αυτόν κριτή;»¹⁷ ρωτά τον Δάο ο Συρίσκος.

«Μακάρι»¹⁸ του απαντά εκείνος.

Και ο Συρίσκος πλησιάζοντας τον Σμικρίνη «να χαρείς, αφεντικό», του λέει δειλά, «μπορείς να μας διαθέσεις λίγο από τον χρόνο σου;»¹⁹

«Τί θέλετε;»²⁰ ρωτά εκείνος ενοχλημένος.

«Να, έχουμε κάποια διαφορά....»²¹ αποκρίνεται αμήχανος ο Συρίσκος.

«Και μένα τί με νοιάζει;»²² κάνει ο Σμικρίνης αδιάφορα.

«Έναν κριτή, αμερόληπτο, ζητάμε» λέει γρήγορα ο Συρίσκος, που άγχεται να υποβάλει το αίτημα της διαιτησίας. Παίρνει ανάσα και συνεχίζει : «Αν δεν σου δημιουργεί πρόβλημα, λύσε μας τη διαφορά».²³

«Ε, δεν έχετε τον θεό σας», τον κόβει ο Σμικρίνης. «Τριγυρνάτε τυλιγμένοι σε προβιές και ψάχνετε για δίκες;»²⁴

«Και όμως» του αντιγυρίζει ξεδαρρεύοντας ο Συρίσκος. «Η υπόθεση εύκολη είναι και δεν θα σε καθυστερήσει. Έλα, πατερούλη, κάνε μας τη χάρη. Μη μας καταφρονήσεις, για τ' όνομα του θεού. Το δίκιο, άλλωστε, παντού και πάντα πρέπει να νικά. Και ο καθένας έχει χρέος να φροντίζει γι' αυτό όποτε του δίνεται η ευκαιρία. Γιατί έτσι απαιτεί το γενικό καλό».²⁵

Έκπληκτος ο Δάος που ακούει τον «αντίδικό» του να πλέκει με τόση μαεστρία το εγκώμιο του δίκαιου ανθρώπου, ταραάζεται και μουρμουρίζει: «σάματι με ρήτορα καλό έχω μπλέξει. Τί τόδελα και τούδωσα μερτικό;»²⁶

17. (Συ.) τοῦτον λαβεῖν βούλει κριτήν;

18. (Δα.) ἀγαθῇ τύχῃ.

19. (Συ.) πρὸς τῶν θεῶν, βέλτιστε, μικρὸν ἂν σχολάσαις ἡμῖν χρόνον;

20. (Σμ.) ὑμῖν; περὶ τίνος;

21. (Συ.) ἀντιλέγομεν πρᾶγμα τι.

22. (Σμ.) τί οὖν ἐμοὶ μέλει;

23. (Συ.) κριτὴν τούτου τινὰ ζητοῦμεν ἴσον· εἰ δὴ σε μηδὲν κωλύει, διάλυσον ἡμᾶς.

24. (Σμ.) ὦ κάκιστ' ἀπολούμενοι, δίκας λέγοντες περιπατεῖτε, διφθέρας ἔχοντες;

25. (Συ.) ἀλλ' ὅμως, τὸ πρᾶγμ' ἐστὶν βραχύ, καὶ ράϊδιον μαθεῖν. πάτερ, δὸς τὴν χάριν· μὴ καταφρονήσης, πρὸς θεῶν. ἐν παντὶ δεῖ καιρῶι τὸ δίκαιον ἐπικρατεῖν ἀπανταχοῦ, καὶ τὸν παρατυγχάνοντα τούτου τοῦ μέρους ἔχειν πρόνοιαν κοινόν ἐστι τῶι βίωι πάντων.

26. (Δα.) μετρίωι γε συμπέπλεγμαι ῥήτορι. τί γὰρ μετεδίδουν;

Ο Σμικρίνης δέχεται μάλλον εύκολα. Κάνει, ωστόσο, την απαραίτητη ερώτηση για να τους δεσμεύσει. «Θα σεβαστείτε την απόφασή μου αν δικάσω;»²⁷

«Ασφαλώς»²⁸ του απαντά ο Συρίσκος.

Ο Δάος δεν μιλά και ο Σμικρίνης θεωρεί ότι δεσμεύθηκε και αυτός. Αμέσως μετά αναλαμβάνει, ως διαιτητής πλέον, να λύσει τη διαφορά επί της ουσίας.

«Εντάξει, λοιπόν, σας ακούω. Τί έχω να χάσω;» τους λέει και, γυρνώντας προς τον Δάο, του δίνει το λόγο για να εκθέσει την άποψή του. «Μίλα πρώτος εσύ που μέχρι τώρα δεν άνοιξες το στόμα σου.»²⁹

Ο Δάος παίρνει μια βαθειά ανάσα και ξεκινά. Εξηγεί πως θα αρχίσει τη διήγησή του όχι από το χρονικό σημείο που γεννήθηκε η διαφορά του με το Συρίσκο αλλά λίγο πιο πριν, έτσι ώστε ο διαιτητής να κατανοήσει την υπόθεση σε βάθος. Και συνεχίζει: «στο δάσος, κοντά στα μέρη αυτά έβοσκα – πάνε κάπου τριάντα μέρες – τα ζωντανά μόνος και βρήκα εκεί, εντιμότε, ένα μωρουδάκι, έκδετο, που είχε πάνω του κάτι στολίδια και άλλα τέτοια «μπιχλιμπίδια».³⁰

«Εδώ είναι η διαφορά μας»³¹ διακόπτει ο Συρίσκος.

Ο Δάος διαμαρτύρεται στον διαιτητή. «Δεν μ' αφήνει να μιλήσω»,³² του λέει. Με τη σειρά του ο Σμικρίνης απειλεί τον Συρίσκο. «Αν τον ξαναδιακόψεις, θα φας μια με το μπαστούνι που θα είναι όλη δικιά σου».³³

«Και καλά θα κάνεις»³⁴ του λέει γεμάτος αγανάκτηση ο Δάος. Ο Σμικρίνης επαναφέρει την κατάσταση υπό τον έλεγχό του. «Λέγε εσύ»,³⁵ λέει στο Δάο.

«Καλά ντε, λέω», του αποκρίνεται αυτός. «Το παίρνω λοιπόν και το πάω στο σπίτι. Τότε ήθελα να το αναδρέψω, έτσι τουλάχιστον σκεφτόμουν. Αλλά τη νύχτα, όπως κάνουν όλοι, το ξανασκέφτηκα. Τάβαλα όλα κάτω και τα λογάριασα. Τί τα θέλω εγώ τα μωρά και τους μπελάδες τους;

27. (Σμ.) ἐμμενεῖτ' οὖν, εἰπέ μοι, οἷς ἂν δικάσω;

28. (Συ.) πάντως.

29. (Σμ.) ἀκούσομαι· τί γὰρ τό με κωλύον; σὺ πρότερος ὁ σιωπῶν λέγε.

30. (Δα.) μικρόν γ' ἄνωθεν, οὐ τὰ πρὸς τοῦτον μόνον πραχθένθ', ἴν' ἦι σοι καὶ σαφῆ τὰ πράγματα. ἐν τῷ δασεῖ τῷ πλησίον τῶν χωρίων τούτων ἐποίμαινον τριακοστήν ἴσως, βέλτιστε, ταύτην ἡμέραν αὐτὸς μόνος κάκκειμενον παιδάριον εὖρον νήπιον ἔχον δέραια καὶ τοιουτονί τινα κόσμον.

31. (Συ.) περὶ τούτων ἐστίν.

32. (Δα.) οὐκ ἔαι λέγειν.

33. (Σμ.) ἐάν λαλήις μεταξύ, τῇ βακτηρίαι καθίζομαί σου.

34. (Δα.) καὶ δικαίως.

35. (Σμ.) λέγε.

Και πώς θα βγουν τόσα έξοδα; Γιατί βάζω τέτοιες έγνοιες στο κεφάλι μου; Αυτά έλεγα με το νου μου. Πρωί πρωί πήρα ξανά τα ζώα να τα βοσκήσω. Τότε ήρθε αυτός στο δάσος – καρβουνιάρης είναι – με το πριόνι του να κόψει ξύλα. Τον γνώριζα από πριν και πιάσαμε κουβέντα. Με είδε που ήμουν στενοχωρημένος και μου λέει: «τί σε τρώει μωρέ Δάε; Γιατί είσαι κατσούφης; Γιατί; Γιατί μπλέκομαι σε πράγματα που δεν με αφορούν! Και κάδομαι και του εξιστορώ τα πάντα. Πώς το βρήκα, πώς το πήρα. Δεν πρόλαβα να τελειώσω την κουβέντα μου και αυτός αρχίζει τα παρακάλια. Ό,τι καλό επιθυμείς να τόβρεις, μούλεγε συνέχεια, δώστο μου. Δώστο μου μωρέ Δάε, έτσι να δεις ευτυχία και λευτεριά. Είμαι, μου είπε, παντρεμένος και η γυναίκα μου γέννησε, μα το μωρό μας πέθανε. Γι' αυτήν εδώ έλεγε, που τώρα κρατάει το μωρό. Πες Συρίσκε, παρακάλαγες;»³⁶

«Ναι»³⁷ απαντά κοφτά ο Συρίσκος. Και ο Δάος συνεχίζει την «κατάδεση». «Όλη μέρα μούφαγε τα αυτιά. Με το πες πες με κατάφερε. Του το υποσχέθηκα και του το έδωσα. Φεύγοντας, με γέμισε ευχές, μέχρι που μούπιασε τα χέρια και τα φίλαγε. Τόκανες μωρέ, ναι ή όχι;»³⁸

«Τόκανα»³⁹ απαντά πάλι ο Συρίσκος. Ο Δάος, γεμάτος αυτοπεποίθηση πλέον, αστράφτει. «Έφυγε λοιπόν. Και τώρα ξαφνικά με βρήκε – μαζί και η γυναίκα του– και έχει την απαίτηση να πάρει όσα είχε πάνω του το έκδετο – κάτι μικροπράγματα δηλαδή, τίποτα στην ουσία – και θεωρεί πως πολύ τον αδικώ που τα κρατάω και αρνιέμαι να τού τα δώσω. Εγώ λοιπόν πιστεύω πως πρέπει να μου χρωστά χάρη για το μερίδιο που με τα παρακάλια έχει πάρει. Γιατί, τί λόγο έχω να του παραχωρήσω τα

36. (Δα.) λέγω. ανειλόμην. απήλθον οἴκαδ' αὐτ' ἔχων, τρέφειν ἔμελλον. ταῦτ' ἔδοξέ μοι τότε· ἐν νυκτί βουλήν δ', ὅπερ ἅπασι γίνεται, διδοὺς ἑμαυτῷ διελογιζόμην· ἐμοὶ τί παιδοτροφίας καὶ κακῶν; πόθεν δ' ἐγὼ τοσαῦτ' ἀναλώσω; τί φροντίδων ἐμοί; τοιοῦτοσί τις ἦν. ἐποίμαινον πάλιν ἔωθεν. ἤλθεν οὗτος –ἐστὶ δ' ἀνδρακεύς– εἰς τὸν τόπον τὸν αὐτὸν ἐκπρίσων ἐκεῖ στελέχη· πρότερον δέ μοι συνήδης ἐγεγόνει. ἐλαλοῦμεν ἀλλήλοις. σκυθρωπὸν ὄντα με ἰδὼν, «τί σύννους» φησὶ «Δᾶος»; «τί γάρ»; ἐγώ, «περίεργός εἰμι», καὶ τὸ πρᾶγμ' αὐτῷ λέγω, ὥς εὖρον, ὥς ἀνειλόμην. ὁ δὲ τότε μὲν εὐδὺς πρὶν εἰπεῖν πάντ' ἐδεῖθ', «οὕτω τί σοι ἀγαθὸν γένοιτο Δᾶε» παρ' ἑκαστον λέγων, «ἐμοὶ τὸ παιδίον δός. οὕτως εὐτυχής, οὕτως ἐλεύθερος. γυναῖκά» φησὶ «γὰρ ἔχω, τεκούσῃ δ' ἀπέθανεν τὸ παιδίον», ταύτην λέγων, ἥ νῦν ἔχει τὸ παιδίον. ἐδέου, Συρίσκε;

37. (Συ.) <ἔγωγε.>

38. (Δα.) ὅλην τὴν ἡμέραν κατέτριψε. λιπαροῦντι καὶ πείθοντί με ὑπεσχόμην. ἔδωκ', απήλθεν μυρία εὐχόμενος ἀγαθὰ· λαμβάνων μου κατεφίλει τὰς χεῖρας. ἐπὶ ταῦτα;

39. (Συ.) ἐπόουν.

πάντα; Και αν ακόμα περπατούσε μαζί μου τότε και τα βρίσκαμε μαζί, πάλι ένα μέρος από όσα θα βρίσκαμε θα έπαιρνε αυτός και άλλο ένα μέρος εγώ. Και τώρα, αφού τα βρήκα μόνος, και συ Συρίσκε δεν ήσουν κοντά μου τότε, πιστεύεις ότι εσύ μπορείς να τα έχεις όλα και εγώ τίποτα; Και για να τελειώνω. Εγώ, με τη θέλησή μου, σου έδωσα κάτι από τα δικά μου. Αν σ' αρέσει κράτα το και τώρα. Αν δεν σ' αρέσει, αν τόχεις μετανοιώσει, δώστο πίσω και κανείς μας δεν ζημιώνεται ούτε στο ελάχιστο. Μα να τα έχεις όλα δικά σου, άλλα με τη θέλησή μου και άλλα με το έτσι θέλω, έ, αυτό δεν είναι σωστό. Εγώ τελείωσα Αυτά ήταν όλα, όσα είχα να πω».⁴⁰

Ο Συρίσκος κάνει πως δεν ακούει τον Δάο – είναι και αυτός ένας τρόπος μείωσης του αντιδίκου – και ρωτά τον διαιτητή. «Τελείωσε;»⁴¹

«Κουφός είσαι μωρέ;» ξεσπά αυτός. «Ναι, τελείωσε.»⁴²

«Καλά», λέει ήρεμα ο Συρίσκος, «τώρα λοιπόν είναι η σειρά μου.» Και χωρίς να περιμένει να πάρει τον λόγο από τον διαιτητή, εκθέτει τη δική του άποψη. «Μόνος του αυτός το βρήκε το παιδάκι και όσα είπε τώρα σωστά είναι και έτσι ακριβώς έγιναν, πατερούλη. Δεν το αρνιέμαι. Με παρακάλια και ικεσίες το πήρα από αυτόν το μωράκι. Την αλήθεια λέει. Κάποιος βοσκός, από τους φίλους του, που είχε μιλήσει μαζί του, με πληροφόρησε πως, μαζί με το μωρό, ο Δάος είχε βρει κάτι στολίδια. Για τα στολίδια αυτά το ίδιο το μωρό παρίσταται εδώ. Τα απαιτεί.»⁴³

Ο Συρίσκος γυρίζει προς το μέρος της γυναίκας του και της ζητά να του δώσει το παιδάκι. Το παίρνει, το σηκώνει στα χέρια του και το δείχνει στο Δάο. «Τα στολίδια που λες και τα διακριτικά, τούτος εδώ σου

40. (Δα.) ἀπηλλάγη. μετὰ τῆς γυναικὸς περιτυχὼν μοι νῦν ἄφνω τὰ τότε συνεκτεθέντα τούτῳ –μικρὰ δὲ ἦν ταῦτα καὶ λῆρὸς τις, οὐθέν– ἀξιοῖ ἀπολαμβάνειν καὶ δεινὰ πάσχειν φήσ', ὅτι οὐκ ἀποδίδωμ', αὐτὸς δ' ἔχειν ταῦτ' ἀξιῶ. ἐγὼ δὲ γ' αὐτόν φημι δεῖν ἔχειν χάριν οὐ μετέλαβεν δεόμενος· εἰ μὴ πάντα δὲ τούτῳ δίδωμ', οὐκ ἐξετασθῆναί με δεῖ. εἰ καὶ βαδίζων εὗρεν ἅμ' ἐμοὶ ταῦτα καὶ ἦν κοινὸς Ἑρμῆς, τὸ μὲν ἂν οὗτος ἔλαβεν ἄν, τὸ δ' ἐγὼ· μόνου δ' εὐρόντος, οὐ παρὼν τότε ἅπαντ' ἔχειν οἷε σε δεῖν, ἐμὲ δ' οὐδὲ ἔν; τὸ πέρας· δέδωκά σοι τι τῶν ἐμῶν ἐγὼ· εἰ τοῦτ' ἀρεστόν ἐστί σοι, καὶ νῦν ἔχε· εἰ δ' οὐκ ἀρέσκει, μετανοεῖς δ', ἀπόδος πάλιν καὶ μηδὲν ἀδίκει μηδ' ἐλαττοῦ. πάντα δέ, τὰ μὲν παρ' ἐκόντος, τὰ δὲ κατισχύσαντά με, οὐ δεῖ σ' ἔχειν. εἴρηκα τόν γ' ἐμὸν λόγον.

41. (Συ.) εἴρηκεν;

42. (Σμ.) οὐκ ἤκουσας; εἴρηκεν.

43. (Συ.) καλῶς. οὐκοῦν ἐγὼ μετὰ ταῦτα. μόνος εὗρ' οὕτοσιν τὸ παιδίον, καὶ πάντα ταῦθ' ἂν νῦν λέγει ὀρθῶς λέγει, καὶ γέγονεν οὕτως, ὦ πάτερ. οὐκ ἀντιλέγω. δεόμενος, ἰκετεύων ἐγὼ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τοῦτ'· ἀληθῆ γὰρ λέγει. ποιμήν τις ἐξηγγειλέ μοι, πρὸς ὃν οὕτοσιν ἐλάλησε, τῶν τούτῳ συνέργων, ἅμα τινὰ κόσμον συνευρεῖν αὐτόν· ἐπὶ τοῦτον, πάτερ, αὐτὸς πάρεστιν οὕτοσί.

τα γυρεύει, Δάε. Γιατί, για δικό του στόλισμα τα είχαν βάλει πάνω του και όχι για να ζήσεις εσύ καλύτερα.»⁴⁴

Ο Συρίσκος ξαναδίνει το μωρό στη γυναίκα του και συνεχίζει να απευθύνεται στον αντίδικό του. «Μαζί με αυτό παρίσταμαι και εγώ και σου τα γυρεύω, αφού είμαι πια ο κηδεμόνας του.»⁴⁵

Και επειδή ο Δάος τον κοιτά απορημένος, του εξηγεί. «Εσύ με έκανες κηδεμόνα από την ώρα που μου παρέδωσες το παιδί.»⁴⁶

Ύστερα, γυρίζοντας στον διαιτητή, «τώρα, εντιμότε», του λέει, «έχεις, νομίζω, να αποφασίσεις το εξής. Τα χρυσαφικά ή ό,τι τελοσπάντων είναι αυτά που έδωσε η μάνα του παιδιού, όποια και αν ήταν αυτή, πρέπει άραγε να φυλαχτούν ώσπου να μεγαλώσει το παιδάκι ή πρέπει αυτός που τα έκλεψε να τα κρατήσει, επειδή πρώτος βρήκε ξένα πράγματα; Θα με ρωτήσεις βέβαια γιατί σαν πήρα το μωρό δεν του τα ζήτηγα. Αλλά τότε δεν μπορούσα ακόμα να μιλώ για λογαριασμό του. Μα και τώρα δεν ζητώ τίποτα για τον εαυτό μου. Άκου «κοινός Ερμής!», «από κοινού εύρεση!». Τίποτα δεν βρίσκεις όταν από αυτό αδικείται κάποιος. Αυτό δεν είναι εύρεση, αυτό είναι κλοπή!»⁴⁷ ξεσπά γεμάτος αγανάκτηση.

Δεν σταματά όμως εκεί. Προωθεί ένα ακόμα επιχείρημα. «Σκέψου πατερούλη και κάτι άλλο. Το παιδί μπορεί να ανήκει σε κοινωνική τάξη ανώτερη από τη δικιά μας και, αφού μεγαλώσει ανάμεσα σε δούλους, μπορεί να ανέβει στη φυσική του θέση και να ασχοληθεί με έργα που ταιριάζουν σε ελεύθερους. Να κυνηγά λιοντάρια, να οπλοφορεί, να παίρνει μέρος σε αγώνες δρόμου. Έχεις δει βέβαια τραγωδίες και όλα αυτά τα γνωρίζεις. Τον Νηλέα και τον Πελία* τους βρήκε κάποιος γέρος γιδοβο-

44. (Συ.) τὸ παιδίον δός μοι, γύναι. τὰ δέραια καὶ γνωρίσματα οὗτός σ' ἀπαιτεῖ Δᾶ'· ἐαυτῶι φησι γὰρ ταῦτ' ἐπιτεδῆναι κόσμον, οὐ σοὶ διατροφὴν.

45. (Συ.) καὶ γὼ συναπαιτῶ κύριος γεγεννημένος τούτου.

46. (Συ.) σὺ δ' ἐπόησάς με δούς.

47. (Συ.) νῦν γνωστέον, βέλτιστέ σοι ταῦτ' ἐστίν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τὰ χρυσί' ἢ ταῦθ' ὅτι ποτ' ἐστὶ πότερα δεῖ κατὰ τὴν δόσιν τῆς μητρός, ἣτις ἦν ποτε, τῶι παιδίῳ τηρεῖσθ', ἕως ἂν ἐκτραφῇ, ἢ τὸν λελωποδυκὸτ' αὐτὸν ταῦτ' ἔχειν, εἰ πρῶτος εὔρε τὰλλότρια. τί οὖν τότε, ὅτ' ἐλάμβανον τοῦτ', οὐκ ἀπήιτουν ταῦτά σε; οὐπὼ παρ' ἐμοὶ τότε ἦν ὑπὲρ τούτου λέγειν. ἤκω δὲ καὶ νῦν οὐκ ἐμαυτοῦ σ' οὐδὲ ἐν ἴδιον ἀπαιτῶν. κοινὸς Ἑρμῆς; μηδὲ ἐν εὕρισχ', ὅπου πρόσεστι σῶμ' ἀδικούμενον· οὐχ εὗρεσις τοῦτ' ἐστίν, ἀλλ' ἀφαίρεσις.

* Ο Νηλέας και ο Πελίας ήταν τα δίδυμα παιδιά του Ποσειδώνα και της Τυρώς που, μόλις γεννήθηκαν, η μητέρα τους τα εξέδεσε. Σύμφωνα με το μύθο τα δυο αδέρφια, όταν μεγάλωσαν, ξαναβρήκαν τη μητέρα τους αλλά μετά φιλονίκησαν για την εξουσία και χώρισαν. Έτσι, ο Νηλέας πήγε στη Μεσσηνία όπου ίδρυσε την Πύλο, στη συνέχεια όμως εξοντώθηκε – και αυτός και οι ένδεκα γιοί του – από τον Ηρακλή. Όσο για τον Πελία που παρέμεινε στη Θεσσαλία, στην Ιωλκό, ο μύθος τον θέλει να εμπλέκεται στις περιπέτειες του ανεψιού του Ιάσονα και να δολοφονεί με δόλιο τρόπο τη μητέρα του ήρωα όσο εκείνος ήταν μακριά αναζητώντας το χρυσόμαλλο δέρας. Η εκδίκηση του Ιάσονα όμως δεν άργησε και το τέλος του Πελία υπήρξε οικτρό.

σκός, ντυμένος, όπως εγώ τώρα, με τομάρια. Μόλις όμως ένοιωσε πως ήταν ανώτεροί του, όλα τους τα αποκάλυψε, πώς τους βρήκε και πώς τους πήρε. Και τους έδωσε ένα σακκουλάκι με διακριτικά και από αυτά, αφού έμαθαν καλά όλα τα σχετικά με το γένος τους, έγιναν βασιλιάδες, αυτοί που μέχρι τότε ήταν γιδοβοσκοί. Αν λοιπόν κάποιος Δάος έπαιρνε τα διακριτικά και τα πούλαγε, μήπως βγάλει καμιά δωδεκαριά δραχμές, άγνωστοι θα περνούσαν τη ζωή τους όλη άντρες τόσο σπουδαίοι και από τόσο σπουδαίο γένος. Δεν είναι ωραίο πράγμα, πατερούλη, να ανατρέφω εγώ το σωματάκι τούτο και ο Δάος, τη μόνη ελπίδα σωτηρίας του, να την πάρει και να την αφανίσει. Από κάτι τέτοια διακριτικά κάποιος, έτοιμος να παντρευτεί την αδελφή του, κατάλαβε τι είχε συμβεί και το απέφυγε. Άλλος πάλι βρήκε έτσι τη μάνα του και την έσωσε και άλλος έσωσε τον αδελφό του. Επειδή, πατερούλη, ο βίος των ανθρώπων είναι από τη φύση του επισφαλής, πρέπει κανείς να προβλέπει και να προφυλάσσεται με κάθε τρόπο. Λέει ο Δάος, αν δεν σ' αρέσει δώστο πίσω. Νομίζει πως αυτό αποτελεί ατράνταχτο επιχείρημα.»⁴⁸

Τώρα στρέφεται στον Δάο. «Αν οφείλεις να γυρίσεις τα πράγματά του και εσύ όχι μόνο δεν το κάνεις αλλά ζητάς και το ίδιο να το πάρεις πίσω για ν' αρχίσεις ξανά, με την άνεσή σου, τις ατιμίες, μόνο και μόνο επειδή η τύχη διέσωσε κάτι από τα υπάρχοντά του, έ, αυτό δεν είναι σωστό. Εγώ τελείωσα», λέει στον Σμικρίνη. «Αποφάσισε ό,τι εσύ νομίζεις δίκαιο.»⁴⁹

Οι διάλογοι, από εδώ και εμπρός, είναι ακόμα πιο χαρακτηριστικοί. Ο Σμικρίνης καλείται λοιπόν από τον Συρίσκο να εκδώσει απόφαση.

48. (Συ.) βλέπον δὲ κάκεϊ, πάτερ· ἴσως ἔσθ' οὕτοσιν ὁ παῖς ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ τραφεῖς ἐν ἐργάταις ὑπερόψεται ταῦτ', εἰς δὲ τὴν αὐτοῦ φύσιν αἰξας ἐλεύθερόν τι τολμήσει πονεῖν, θηρᾶν λέοντας, ὅπλα βαστάζειν, τρέχειν ἐν ἀγῶσι. τεθέασαι τραγῳδούς, οἷδ' ὅτι, καὶ ταῦτα κατέχεις πάντα. Νηλέα τινὰ Πελίαν* τ' ἐκείνους εὗρε πρεσβύτης ἀνὴρ αἰπόλος, ἔχων οἷαν ἐγὼ νῦν διφθέραν, ὡς δ' ἦισθετ' αὐτοὺς ὄντας αὐτοῦ κρείττονας, λέγει τὸ πρᾶγμ', ὡς εὗρεν, ὡς ἀνείλετο. ἔδωκε δ' αὐτοῖς πηρίδιον γνωρισμάτων, ἐξ οὗ μαθόντες πάντα τὰ καθ' αὐτοὺς σαφῶς ἐγένοντο βασιλεῖς οἱ τότε ὄντες αἰπόλοι. εἰ δ' ἐκλαβὼν ἐκεῖνα Δᾶος ἀπέδοτο, αὐτὸς ἵνα κερδάνειε δραχμάς δώδεκα, ἀγνώτες ἂν τὸν πάντα διετέλουν χρόνον οἱ τηλικοῦτοι καὶ τοιοῦτοι τῷ γένει. οὐ δὴ καλῶς ἔχει τὸ μὲν σῶμ' ἐκτρέφειν ἐμὲ τοῦτο, τὴν [δε] τοῦδε τῆς σωτηρίας ἐλπίδα λαβόντα Δᾶον ἀφανίσει, πάτερ. γαμῶν ἀδελφήν τις διὰ γνωρίσματα ἐπέσχε, μητέρ' ἐντυχὼν ἐρρύσατο, ἔσωσ' ἀδελφόν. ὄντ' ἐπισφαλῇ φύσει τὸν βίον ἀπάντων τῇ προνοίᾳ δεῖ, πάτερ, τηρεῖν, πρὸ πολλοῦ ταῦθ' ὀρῶντ' ἐξ ὧν ἓνι. ἀλλ' «ἀπόδος, εἰ μή» φησ', «ἀρέσκει». τοῦτο γὰρ ἰσχυρὸν οἶεταί τι πρὸς τὸ πρᾶγμ' ἔχειν.

49. (Συ.) οὐκ ἔστι δίκαιον· εἴ τι τῶν τούτου σε δεῖ ἀποδιδόναι, καὶ τοῦτο πρὸς ζητεῖς λαβεῖν, ἵν' ἀσφαλέστερον πονηρεύσῃ πάλιν, εἰ νῦν τι τῶν τούτου σέσωκεν ἡ Τύχη; εἴρηκα. κρῖνον ὅτι δίκαιον νενόμικας.

«Εύκολη», λέει αυτός, «είναι η κρίση. Όσα βρέθηκαν μαζί με το παιδί, του παιδιού είναι. Αυτό αποφασίζω.»⁵⁰

Επεμβαίνει τότε ο Δάος και του ζητά να αποφανθεί πάνω στο επικουρικό του αίτημα. «Ωραία», του λέει. «Και το παιδί;»⁵¹

«Μα το Δία», του αποκρίνεται ο Σμικρίνης, «δεν κρίνω πως ανήκει σε σένα που ψάχνεις να του φας το δίκιο αλλά σε κείνον που το προστατεύει και το υπερασπίζεται από την αδικία σου.»⁵²

Η απόφαση προκαλεί διαμετρικά αντίθετες κρίσεις και σχόλια. «Να έχεις όλα τα αγαθά του κόσμου»,⁵³ λέει με ανακούφιση ο Συρίσκος.

«Άδικη απόφαση, Δία Σωτήρα», ξεσπά ο Δάος. «Εμένα που τα βρήκα όλα, όλα μου τα αφαιρούν και τα δίνουν σε κάποιον που δεν βρήκε τίποτα. Όστε λοιπόν», ρωτά τον διαιτητή, «να ήθελε να βεβαιωθεί πως άκουσε καλά, «λες να τα παραδώσω έ;»⁵⁴

«Έτσι λέω»,⁵⁵ απαντά κοφτά ο Σμικρίνης.

«Απόφαση άδικη», επαναλαμβάνει ο Δάος. «Να μη σώσω αν δεν είναι έτσι.»⁵⁶

«Ελα λοιπόν, τελείωνε»⁵⁷, τον κόβει εκνευρισμένος ο Συρίσκος.

«Βρε τι έπαθα, Ηρακλή μου»⁵⁸, μονολογεί ο Δάος.

«Άντε, άνοιξε το σακκούλι και άσε να κοιτάξω», του λέει επιτακτικά ο Συρίσκος. «Εκεί μέσα τα έχεις και τα περιφέρεις.»⁵⁹

Ο διαιτητής κινείται να φύγει.

Ο Συρίσκος όμως του ζητά να μείνει, να επιβλέψει την εκτέλεση της απόφασης. «Για μείνε λίγο σε παρακαλώ, ώσπου να μου τα παραδώσει.»⁶⁰

Ο Δάος εξακολουθεί να μουρμουρίζει. «Τί ήθελα και τον έβαλα διαιτητή αυτόν εδώ;»⁶¹

50. (Σμ.) ἀλλ' εὐκριτ' ἐστί· πάντα τὰ συνεκκείμενα τοῦ παιδίου ὅτι. τοῦτο γινώσκω.

51. (Δα) καλῶς· τὸ παιδίον δέ;

52. (Σμ.) οὐ γνῶσομ' εἶναι μὰ Δία σοῦ τοῦ νῦν ἀδικούντος, τοῦ βοηθοῦντος δὲ καὶ ἐπεξιόντος τὰδικεῖν μέλλοντί σοι.

53. (Συ.) πόλλ' ἀγαθὰ σοι γένοιτο.

54. (Δα.) δεινὴ γ' ἡ κρίσις νῆ τὸν Δία τὸν σωτῆρ'· ἅπανθ' εὐρὼν ἐγὼ ἅπαντα περιέσπασμ'. ὁ δ' οὐχ εὐρὼν ἔχει. οὐκοῦν ἀποδιδῶ;

55. (Συ.) φημί.

56. (Δα.) δεινὴ γ' ἡ κρίσις, ἢ μηδὲν ἀγαθὸν μοι γένοιτο.

57. (Συ.) φέρε ταχύ.

58. (Δα.) ὦ Ἡράκλεις, ἃ πέπονθα.

59. (Συ.) τὴν πῆραν χάλα καὶ δείξον· ἐν ταύτῃ περιφέρεις γάρ.

60. (Συ.) βραχὺ πρόσμεινον, ἵκετεύω σ', ἵν' ἀποδῶι.

61. (Δα.) τί γὰρ ἐγὼ ἐπέτρεψα τούτῳ;

«Δώστα επιτέλους παλιόδουλε!»⁶² φωνάζει ο Σμικρίνης και του αρπάζει το σακκούλι.

«Βρε τι έπαθα!»⁶³ ολοφύρεται ο Δάος.

«Τα παρέλαβες όλα;»⁶⁴ ρωτά τον Συρίσκο ο διαιτητής.

«Υποδέτω», απαντά εκείνος. «Εκτός και αν, βλέποντας πως δάχανε, κατάπιε κανένα πράγμα την ώρα που αγόρευα».⁶⁵

Ο Δάος διαμαρτύρεται όχι για την προσβολή που του έκανε ο Συρίσκος αλλά γιατί ούτε για μια στιγμή δεν του πέρασε από το μυαλό πως η «δίκη» θα έπαιρνε τέτοια τροπή.⁶⁶

Ο Συρίσκος παραλαμβάνει τα αντικείμενα που του επιδικάστηκαν και ευχαριστεί τον διαιτητή που φεύγει. «Ο θεός να σ' έχει καλά, εντιμότατε. Μακάρι σαν και σένα να ήταν όλοι οι κριτές.»⁶⁷

«Πράγμα άδικο», συνεχίζει να κλαίγεται ο Δάος. «Ναι, μα τον Ηρακλή, άλλη απόφαση τόσο κακή, δεν έχει εκδοθεί μέχρι τώρα.»⁶⁸

«Έκανες τον πονηρό»,⁶⁹ τον κόβει ο Συρίσκος.

Ο Δάος όμως το χαβά του. «Εσύ πονηρέ, κοίτα τώρα σαν τα μάτια σου να φυλάξεις τα πράγματα για το μωρό μέχρι να μεγαλώσει. Θα σ' έχω από κοντά συνέχεια, να το ξέρεις.»⁷⁰

«Άει χάσου, βρε. Εξαφανίσου!»,⁷¹ του απαντά αγανακτισμένος ο Συρίσκος και εδώ τελειώνει η σκηνή.*

Η διαιτησία που περιγράφει με τον δικό του τρόπο ο Μένανδρος ήταν η μόνη πραγματική διαιτητική διαδικασία στην κλασική και τη μετακλασική Αθήνα. Μόνο κατ' όνομα σχετιζόταν με τη «δημόσια διαιτησία» που αποτελούσε «τακτική» δικαιοδοσία, υποχρεωτική για τις ιδιωτικές διαφορές μεχρις ορισμένου ποσού.⁷² Οι δημόσιοι διαιτητές, όσοι δηλαδή

62. (Σμ.) δός ποτ', έργαστήριον.

63. (Δα.) αἰσχρά γ' ἃ πέπονθα.

64. (Σμ.) πάντ' ἔχεις;

65. (Συ.) οἶμαί γε δή, εἰ μή τι καταπέπωκε τὴν δίκην ἐμοῦ λέγοντος, ὡς ἤλίσκετο.

66. (Δα.) οὐκ ἂν ὠϊόμην.

67. (Συ.) ἀλλ' εὐτύχει, βέλτιστε, τοιούτους ἔδει θάττον δικάζειν πάντας.

68. (Δα.) ἀδίκου πράγματος. ὦ Ἡράκλεις, οὐ γέγονε δεινότερα κρίσις.

69. (Συ.) πονηρὸς ἦσθας.

70. (Δα.) ὦ πόνηρ', ὅπως σὺ νῦν τούτῳ φυλάξεις αὐτ[α]]η εὐ ἴσθι, τηρήσω σε πάντα τὸν χρόνον.

71. (Συ.) οἶμῳζε καὶ βάδιζε.

* Η απόδοση των διαλόγων της κωμωδίας στη νεοελληνική γλώσσα οφείλεται στη συγγραφέα της παρούσας μελέτης.

72. Αθ. Πολ., 53, 2 «Καὶ τὰ μὲν μέχρι δέκα δραχμῶν αὐτοτελεῖς εἰσι δ[ικ]άζειν, τὰ δ' ὑπὲρ τοῦτο τὸ τίμημα τοῖς διαιτηταῖς παραδιδόασιν».

συμπλήρωναν το εξηκοστό έτος της ηλικίας τους⁷³ και δεν είχαν κάποιο κώλυμα⁷⁴, θεωρούνταν δικαστικοί αξιωματούχοι, υπόκεινταν σε δοκιμασία, υποχρεώνονταν σε απόδοση ευθυνών και για ένα χρόνο αναλάμβαναν την επίλυση ιδιωτικών διαφορών χωρίς τη συμφωνία των διαδίκων. Οι αποφάσεις τους μπορούσαν να εφεσιβληθούν⁷⁵.

Αντίθετα, ο σχετικός με την ιδιωτική ή εκούσια διαιτησία νόμος επέτρεπε σε όσους είχαν ιδιωτικές διαφορές να τις επιλύουν με διαιτησία, επιλέγοντας όποιον διαιτητή ήθελαν. Ο Δημοσθένης, στον Κατά Μειδίου λόγο του⁷⁶ αποτυπώνει το περιεχόμενο του σχετικού νόμου: «Αν κάποιοι διαφωνούν μεταξύ τους σε σχέση με ιδιωτικές συμφωνίες και επιθυμούν να επιλέξουν κάποιον ως διαιτητή, έχουν το δικαίωμα να επιλέξουν όποιον επιθυμούν». Φαίνεται μάλιστα ότι πολλοί ήταν εκείνοι που προτιμούσαν τη διαιτησία⁷⁷ για την εκδίκαση των ιδιωτικών τους διαφορών. Οι «τακτικές» δικαιοδοσίες, ιδιαίτερα η δημοκρατική Ηλιαία, τρόμαζαν τους ευκατάστατους και προβλημάτιζαν τους φτωχούς ανθρώπους. Η διαιτησία

73. Αθ. Πολ., 53, 4 «Διαιτηταὶ δ' εἰσὶν οἷς ἂν ἐξηκοστὸν ἔτος ᾗ· τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἐπωνύμων».

74. Αθ. Πολ., 53, 5 «Ὁ γὰρ νόμος, ἂν τις μὴ γένηται διαιτητὴς τῆς ἡλικίας αὐτῷ καθηκούσης, ἄτιμον εἶναι κελεύει, πλὴν ἐὰν τύχῃ ἀρχὴν ἄρχων τινὰ ἐν ἐκείνῳ τῷ ἐνιαυτῷ ἢ ἀποδημῶν· οὗτοι δ' ἀτελεῖς εἰσὶ μόνοι».

75. Αθ. Πολ., 53, 2 -3 «Οἱ δὲ παραλαβόντες, ἐὰν μὴ δύνωνται διαλύσαι, γινώσκουσι, κἂν μὲν ἀμφοτέροις ἀρέσκηι τὰ γνωσθέντα καὶ ἐμμένωσιν, ἔχει τέλος ἡ δίκη. Ἄν δ' ὁ ἕτερος ἐφῇ τῶν ἀντιδίκων εἰς τὸ δικαστήριον, ἐμβαλόντες τὰς μαρτυρίας καὶ τὰς προκλήσεις καὶ τοὺς νόμους εἰς ἔχινους, χωρὶς μὲν τὰς τοῦ διώκοντος χωρὶς δὲ τὰς τοῦ φεύγοντος, καὶ τούτους κατασημηνάμενοι καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ διαιτητοῦ γεγραμμένην ἐν γραμματείῳ προσαρτήσαντες παραδιδόασιν τοῖς δ' τοῖς τὴν φυλὴν τοῦ φεύγοντος δικάζουσιν. Οἱ δὲ παραλαβόντες εἰσάγουσιν εἰς τὸ δικαστήριον, τὰ μὲν ἐντὸς χιλίων εἰς ἓνα καὶ διακοσίους, τὰ δ' ὑπὲρ χιλίας εἰς ἓνα καὶ τετρακοσίους. Οὐκ ἔξεστι δ' οὔτε νόμοις οὔτε προκλήσεσι οὔτε μαρτυρίαις ἄλλ' ἢ ταῖς παρὰ τοῦ διαιτητοῦ χρῆσθαι ταῖς εἰς τοὺς ἔχινους ἐμβεβλημέναις».

76. Δημοσθένης, Κατὰ Μειδίου, 94 «Ἐὰν δὲ τινες περὶ συμβολαίων ἰδίων πρὸς ἀλλήλους ἀμφισβητῶσι καὶ βούλωνται διαιτητὴν ἐλέσθαι ὄντιν οὖν, ἐξέστω αὐτοῖς αἰρεῖσθαι ὃν ἂν βούλωνται [διαιτητὴν ἐλέσθαι]».

77. Στους δικανικούς λόγους αποτυπώνεται ποικιλία ὀρων που υποδηλώνουν την ιδιωτική διαιτησία. Πιο συχνά συναντώνται οι ὀροι «δίαιτα» και «διαιτᾶν» (Ισοκράτης, Προς Καλλίμαχον, 13-14, Δημοσθένης, Προς Απατούριον παραγραφή, 22, Ισαίος, Περί του Δικαιογένους κλήρου, 31, Λυσίας, Δήμου καταλύσεως απολογία, 16), το ομόρριζο «διαιτῆσαι» (Ισαίος, Περί του Μενεκλέους κλήρου, 30) καθώς και ο ὀρος «δίαιτα ἐπὶ ῥητοῖς» (Ισοκράτης, Τραπεζιτικός, 19), «ἐπιτροπή» και «ἐπιτρέψαι» (Λυσίας, Κατὰ Διογείτονος, 2, Δημοσθένης, Προς Φορμίωνα περὶ δανείου, 44, Προς Απατούριον παραγραφή, 14), «διαλλαγὴ», «διαλλάσσειν» και «διαλλάξαι» (Ισαίος, Περί του Δικαιογένους κλήρου, 32, Περί του Απολλοδώρου κλήρου, 44-45, {Δημοσθένης}, Κατὰ Νεαίρας, 47), «διάλυσις» και «διαλύειν» (Ισαίος, Περί του Μενεκλέους κλήρου, 38 καὶ 40, Δημοσθένης, Προς Απατούριον παραγραφή, 17).

ήταν πιο λειτουργική, ανέξοδη και μακριά από πολιτικές ή άλλες σκοπιμότητες. Επιπλέον διέθετε το πλεονέκτημα της διακριτικότητας, της εχεμύθειας, αφού αρκετοί ήταν εκείνοι που θα ήθελαν να επιλύσουν τις διαφορές τους χωρίς να τις διαλαλήσουν σε ολόκληρη την πόλη.

Η διατύπωση του περί διαιτησίας νόμου δίνει την εντύπωση πως η ύπαρξη ιδιωτικής διαφοράς αποτελούσε προαπαιτούμενο της συμφωνίας των ενδιαφερόμενων για την προσφυγή σε διαιτησία. Έτσι η συμφωνία θυμίζει συνυποσχετικό. Η έννοια του συνυποσχετικού, πάντως, προσδιορίζεται στον νόμο που καταγράφει ο Δημοσθένης, με τη φράση «βούλονται διαιτητήν ἐλέσθαι», ενώ ένα αντιπροσωπευτικό, τυπικό, συνυποσχετικό παρατίθεται στον «Προς Απατούριον παραγραφή» λόγο του ρήτορα: «... Όταν επρόκειτο να γίνουν οι δύο δίκες, πήραν την απόφαση, μετά από παραινέσεις και πιέσεις των φίλων τους, να επιλύσουν την υπόθεση, με διαιτησία. Έτσι, συμφώνησαν εγγράφως να αναθέσουν τη διαιτησία σ' έναν κοινό διαιτητή, τον συμπολίτη τους Φώκριτο και καθένας τους όρισε και από έναν διαιτητή δικό του. Ο Απατούριος επέλεξε τον Αριστοκλή από την Οίη και ο Παρμένων εμένα. Στη γραπτή συμφωνία τους όρισαν ότι αν και οι τρεις διαιτητές κατέληγαν σε ομοφωνία, οι αποφάσεις θα ήταν υποχρεωτικές. Διαφορετικά, θα αρκούσαν δυο ψήφοι για την υποχρεωτικότητα της απόφασης. Μετά από τη συμφωνία αυτή προχώρησαν στον ορισμό εγγυητών ο ένας για τον άλλο. Εγγυητής του Απατούριου ορίστηκε ο Αριστοκλής και του Παρμένωνα ο Άρχιππος ο Μυρρινούσιος. Η γραπτή συμφωνία για τη διαιτησία, κατατέθηκε αρχικά στον Φώκριτο, αυτός όμως τους παρακάλεσε να τη δώσουν σε κάποιον άλλον και έτσι την έδωσαν στον Αριστοκλή. Και για την αλήθεια όσων ισχυρίζομαι, ακούστε τις μαρτυρίες». ⁷⁸

Το συνυποσχετικό αναφέρεται στους δικανικούς λόγους με διάφορους όρους όπως «συνθήκαι»⁷⁹, «συνθήκη» και «γραμματεῖον»⁸⁰. Το συνυ-

78. Δημοσθένης, Προς Απατούριον παραγραφή, 14-15: «... ἐνεστηκυῖων δ' αὐτοῖς τῶν δικῶν πεισθέντες ὑπὸ τῶν παρόντων εἰς ἐπιτροπὴν ἔρχονται, καὶ γράψαντες συνθήκας ἐπιτρέπουσιν ἐνὶ μὲν διαιτητῇ κοινῷ Φωκρίτῳ πολίτῃ αὐτῶν, ἓνα δ' ἑκάτερος παρεκαδίσατο, οὗτος μὲν Ἀριστοκλέα Ὀῆθεν, ὁ δὲ Παρμένων ἐμέ. καὶ συνέθεντο ἐν ταῖς συνθήκαις, εἰ μὲν τρεῖς ὄντες ὁμογνώμονες γενοίμεθα, ταῦτα κύρια εἶναι αὐτοῖς, εἰ δὲ μή, οἷς οἱ δύο γνοίησαν, τούτοις ἐπάναγκες εἶναι ἐμμένειν. συνθέμενοι δὲ ταῦτα, ἐγγυητὰς τούτων ἀλλήλοις κατέστησαν, οὗτος μὲν ἐκείνῳ τὸν Ἀριστοκλέα, ὁ δὲ Παρμένων τούτῳ Ἀρχιππον Μυρρινούσιον. καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐτίθεντο τὰς συνθήκας παρὰ τῷ Φωκρίτῳ, εἶτα κελεύσαντος τοῦ Φωκρίτου παρ' ἄλλῳ τινὶ δέσθαι, τίθενται παρὰ τῷ Ἀριστοκλεῖ. καὶ ὡς ἀληθῆ λέγω, ἀκούσατε τῶν μαρτυριῶν».

79. Δημοσθένης, Προς Απατούριον παραγραφή, 14 καὶ 30.

80. Ισοκράτης, Τραπεζιτικός, 20.

ποσχετικό προσλαμβάνει είτε το γραπτό είτε τον προφορικό τύπο⁸¹. Προφορική συμφωνία των δυο μερών συναντήσαμε ήδη στους Επιτρέποντες.⁸²

Η πρωτοβουλία για τη σύναψη του συνυποσχετικού ανήκε, κατά κύριο λόγο, στους ίδιους τους «αντιδίκους», τα αντιμαχόμενα, δηλαδή, μέρη, σύμφωνα, τουλάχιστον, με την πληροφόρηση που παρέχουν οι δικανικοί λόγοι⁸³. Ο Δημοσθένης αναφέρεται και σε περιπτώσεις που η πρωτοβουλία αυτή προέρχεται από το περιβάλλον ή τους φίλους των μερών.⁸⁴ Η πρωτοβουλία για την τυχόν ανάκληση του συνυποσχετικού, πάντως, ανήκε μόνο στα συμβαλλόμενα μέρη.

Στις πηγές απαντάται συχνά και το συνυποσχετικό, το οποίο συνάπτεται μετά από «πρόκληση» του ενός από τους αντιπάλους προς τον άλλο. Πρέπει βέβαια να σημειωθεί εδώ ότι η κίνηση αυτή ήταν συχνά ατελέσφορη αφού δεν συναντούσε πάντα την καλή πίστη και τη συνακόλουθη αποδοχή της αντίπαλης πλευράς.⁸⁵ Η μη αποδοχή της «πρόκλησης» εκλαμβάνονταν άλλωστε ως ένδειξη κακής πίστης.

Το συνυποσχετικό μπορούσε να συναφθεί ακόμα και στην περίπτωση που η υπόθεση είχε ήδη αχθεί ενώπιον των αρμοδίων δικαστικών αρχών, όπως συνέβη στον «Προς Απατούριον» λόγο του Δημοσθένη⁸⁶. Το αντίθετο όμως δεν μπορούσε να συμβεί, δεν μπορούσε, δηλαδή, να μεταφερθεί στη δικαιοδοσία των οργάνων της πόλης η υπόθεση που είχε ήδη κριθεί από τον ιδιώτη διαιτητή.

Στους Επιτρέποντες, εξάλλου, πρέπει να επισημανθεί η ύπαρξη ιδιωτικής διαφοράς, όπως την προσδιορίζει ο «Κατά Μειδίου» λόγος του Δημοσθένη. Ωστόσο δεν υπάρχουν λόγοι να πιστεύουμε ότι δεν θα είχε ισχύ και μια συμφωνία διαιτητικής ρήτηρας που θα οδηγούσε στη διαιτησία μελλοντικές διαφορές στα πλαίσια μιας δεδομένης ιδιωτικής σχέσης.

Η ύπαρξη ιδιωτικής διαφοράς λοιπόν δεν αφορούσε τη συμφωνία περί

81. Ο γραπτός τύπος είναι ο επικρατέστερος ενώ ο προφορικός τύπος του συνυποσχετικού απαντάται σε λίγες περιπτώσεις. Ο γραπτός τύπος αποτελεί αυτός καθαυτός εγγύηση του περιεχομένου της συμφωνίας ενώ, για να αποδειχθεί το περιεχόμενο του προφορικού, τα μέρη πρέπει να προστρέξουν στις εμάρτυρες αποδείξεις (πρβλ. Ισαίος, Περί του Μενεκλέους κλήρου, 30, Περί του Δικαιογένους κλήρου, 31).

82. Πρβλ. σημ. 13 έως 18.

83. Ισαίος, Περί του Μενεκλέους κλήρου, 29-30, Δημοσθένης, Προς Απατούριον παραγραφή, 30.

84. Δημοσθένης, Προς Απατούριον παραγραφή, 14. {Δημοσθένης}, Κατὰ Νεαίρας, 45.

85. Η «πρόκλησις» δεν γινόταν πάντα αποδεκτή (πρβλ. Δημοσθένης, Προς Ονήτορα Α' 1-2, Προς Φαίνιππον, 19).

86. Δημοσθένης, Προς Απατούριον παραγραφή, 14.

διαιτησίας, όπως αυτή που συνομολόγησαν ο Συρίσκος και ο Δάος πριν ακόμα συναντήσουν τον Σμικρίνη, αλλά αυτή καθαυτή τη διαιτησία, την υπαγωγή δηλαδή της διαφοράς στην κρίση τρίτου ή τρίτων προσώπων και την έκδοση απόφασης. Για να υπάρξει όμως ιδιωτική διαιτησία, πέρα από τη διαφορά, έπρεπε να υπάρχουν οι ενδιαφερόμενοι για διαιτησία «διάδικοι» και ο διαιτητής.

«Διάδικοι» μπορούσαν να είναι όλοι όσοι είχαν να επιλύσουν κάποια διαφορά. Πολίτες αλλά και κάποιες κατηγορίες μη πολιτών, ξένοι και μέτοικοι, ελεύθεροι και απελεύθεροι και, προφανώς, δούλοι που μπορούσαν, εξαιτίας της φύσης της εργασίας τους, να παρίστανται και στα δικαστήρια. Ερώτημα μπορεί να τεθεί μόνο για όσους δεν είχαν (ή είχαν, ενδεχομένως, χάσει) την ικανότητα να παρίστανται στο δικαστήριο. Τις γυναίκες δηλαδή, τους ανήλικους, τους λοιπούς δούλους. Πρέπει να υποθέσουμε πως αυτές οι ομάδες προσώπων δεν προσέρχονταν έγκυρα ούτε ενώπιον του ιδιώτη διαιτητή, διαφορετικά η απαίτηση της πολιτείας να εξαιρούνται ορισμένες κατηγορίες ατόμων από το δικαίωμα αυτοπρόσωπης δικαστικής παράστασης θα περιγραφόταν. Συνακόλουθα, πρέπει να δεχτούμε ότι ορισμένα από τα άτομα αυτά, παρά την ανικανότητά τους, μπορούσαν να αντιπροσωπευθούν στη διαιτητική διαδικασία με τους όρους και τις προϋποθέσεις που αντιπροσωπεύονταν στα τακτικά δικαστήρια.

Στους Επιτρέποντες οι «διάδικοι» ήταν δούλοι. Ανήκαν στην κατηγορία των «χωρίς οικούντων», αυτών, δηλαδή που διέδεται δική τους εγκατάσταση και κατοικούσαν μακριά από τον κύριό τους Αυτό είναι φανερό για τον Συρίσκο, που έπρεπε να πληρώνει αποφορά στον αφέντη του⁸⁷ και μπορεί να συναχθεί για τον Δάο που διέδετε δικό του σπίτι.⁸⁸

Ο Δάος ήταν ένας άξεστος βοσκός, που όμως καταλάβαινε καλά το συμφέρον του και μπορούσε, κάπως, να το επενδύσει με νομικούς όρους. Αναμφίβολα, διέδετε πονηρία, στο βάθος όμως δεν ήταν κακός. Περιμάζεψε το έκδετο, είχε τη διάθεση να το αναδρέψει, το έδωσε από την καλή του την καρδιά στον άτεκνο φίλο του και, όταν έχασε τη δίκη, ζήτησε από τον αντίδικό του να μην αποστεί απ' ότι επέβαλλε το συμφέρον του παιδιού. Αλλά ήταν φτωχός και δύσκολα τα έβγαζε πέρα. Δεν θα του κακόπεφτε αν κέρδιζε μερικές δραχμές από τα προικιά του μωρού.

Ο Συρίσκος έδειχνε διαφορετικός. Ήταν καρβουνιάρης και όταν δεν

87. Επιτρέποντες, στ. 378-380: (Συ.) «... νῦν γὰρ μενοῦμεν ἐνθάδε, εἰς αὔριον δ' ἐπ' ἔργον ἐξορμήσομεν τὴν ἀποφορὰν ἀποδόντες».

88. Επιτρέποντες, στ. 250-251: (Δα.) «ἀνειλόμην, ἀπῆλθον οἴκαδ' αὐτ' ἔχων, τρέφειν ἔμελλον. ταῦτ' ἔδοξέ μοι τότε».

έκοβε κούτσουρα βρισκόταν, συνέχεια σχεδόν, στο άστυ. Είχε έτσι την ευκαιρία να συζητά με μορφωμένους πελάτες του και να μαθαίνει πράγματα. Ο Μένανδρος τον παρουσιάζει να εκφράζεται καλά και να γνωρίζει τους τραγικούς έστω και αν, ως δούλος, δεν είχε πατήσει ποτέ το πόδι του στο θέατρο. Μιλούσε με παραδείγματα και μερικές φορές φιλοσοφούσε. Την υπόθεση δεν την υπερασπίστηκε νομικά. Ίσως γιατί γνώριζε ή, έστω, αντιλαμβανόταν πως μια νομική αντιμετώπιση θα απέβαινε εις βάρος του. Προσπάθησε μόνο να αγγίξει τις ανθρώπινες χορδές του διαιτητή, να τον κάνει να δει την ηθική πλευρά του αιτήματός του.

Κάθε πολίτης, ξένος ή μέτοικος, αλλά και οποιοσδήποτε είχε την ικανότητα να μεσολαβήσει προκειμένου να επιλυθεί μια ιδιωτική διαφορά, μπορούσε να οριστεί διαιτητής. Η πολιτεία, η ιθαγένεια δεν αποτελούσε αναγκαία προϋπόθεση για την επιλογή ή τον ορισμό του ιδιώτη διαιτητή. Ο Δημοσθένης μάλιστα μας γνωρίζει μια υπόθεση διαιτησίας, όπου ο διαιτητής είναι μετοικος από την κατηγορία των προνομιούχων ξένων. Πρόκειται για τον ισοτελή Θεόδοτο του «Προς Φορμίωνα περί δανείου» λόγου του ρήτορα.⁸⁹ Δεν φαίνεται λοιπόν γιατί δεν θα μπορούσαν να είναι διαιτητές και απλοί μέτοικοι ή ξένοι. Ασφαλώς όμως οι δούλοι ή οι γυναίκες δεν είχαν την ικανότητα να είναι ιδιώτες διαιτητές.

Ο διαιτητής προερχόταν συνήθως είτε από τους συγγενικούς είτε από τους φιλικούς κύκλους των αντιμαχόμενων μερών. Έτσι οι διαιτητές ήταν οικείοι, γονείς, συγγενείς, γείτονες ή φίλοι των διαδίκων.⁹⁰ Τα πρόσωπα αυτά άλλωστε μπορούσαν να έχουν άμεση, προσωπική, γνώση των περιστάσεων, της φύσης και των λεπτομερειών της διαφοράς, γενικότερα δε ήταν σε θέση να έχουν προσωπική αντίληψη της υπόθεσης που υπαγόταν στην κρίση τους. Εξαίρεση αποτελούσαν οι εμπορικές υποθέσεις όπου η προτίμηση στρεφόταν προς τους ανθρώπους του επαγγέλματος, των χώρων εργασίας, που διέδεταν την απαραίτητη «τεχνογνωσία» για να τάμουν τη διαφορά.⁹¹

89. Δημοσθένης, Προς Φορμίωνα περί δανείου, 18: «Μελλούσης δὲ τῆς δίκης εἰσιέναι εἰς τὸ δικαστήριον ἐδέοντο ἡμῶν ἐπιτρέψαι τινί· καὶ ἡμεῖς ἐπετρέψαμεν Θεοδότῳ ἰσοτελεῖ κατὰ συνθήκας».

90. Βλ. Δημοσθένης, Προς Σπουδῖαν, 1: «...βουλόμενος διαλύεσθαι καὶ τοῖς φίλοις ἐπιτρέπειν...», Δημοσθένης, Προς Ονήτορα Α, 2: «Τὸν μὲν γὰρ οἰόμενος δεῖν ἐν τοῖς φίλοις διαδικάσασθαι τὰ πρὸς ἐμέ...», [Δημοσθένης], Κατὰ Νεαίρας, 45: «συνῆγον αὐτοὺς οἱ ἐπιτήδριοι καὶ ἔπεισαν δίκαιαν ἐπιτρέψαι αὐτοῖς.», Ισαῖος, Περὶ τοῦ Μενεκλέους κλήρου, 29-30: «... ἐπιτρέψαι τῷ τε κηδεστῇ τῷ τούτου καὶ τοῖς φίλοις διαιτῆσαι».

91. Βλ. Δημοσθένης, Κατὰ Διονυσιοδώρου, 17: «...αὐτὸς μὲν οὗτος παρ' ἐτέρων εἰσπράττει ναυτικούς τόκους ἀπὸ τῶν ἡμετέρων χρημάτων, οὐκ Ἀθήνησι δανείσας οὐδ' εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' εἰς Ῥόδον καὶ Αἴγυπτον, ἡμῖν δὲ τοῖς δανείσασιν εἰς τὸ ὑμέτερον ἐμπόριον οὐκ οἴεται δεῖν τῶν δικαίων οὐδὲν ποιεῖν...».

Η εμπιστοσύνη στο πρόσωπο του διαιτητή ήταν προφανώς η αιτία ή μια από τις αιτίες της αύξησης του αριθμού των διαιτητών. Γιατί, όπως προκύπτει από τις πηγές, δεν αποκλειόταν ένας μεγαλύτερος αριθμός, ένα σώμα τριών ή και τεσσάρων διαιτητών.⁹²

Το έργο του διαιτητή έχρηζε αποδοχής. Έπρεπε δηλαδή ο ή οι διαιτητές να το αποδεχθούν με τη θέλησή τους. Δεν μπορούσε λοιπόν κάποιος να εξαναγκαστεί να γίνει διαιτητής ενάντια στη θέλησή του.

Έτσι, αφού πρώτα αποδεχόταν τον διορισμό του, ο διαιτητής προχωρούσε στη διαδικασία και, ενδεχομένως, στη δόση όρκου. Το ζήτημα, πάντως, της ορκοδοσίας του δικαστή παραμένει ασαφές. Ορισμένες πηγές, όπως ο Ισαίος στον «Περί του Μενεκλέους κλήρου» λόγο του αλλά και ο Δημοσθένης στον «Προς Φορμίωνα περί δανείου», κάνουν ρητή μνεία της ορκοδοσίας του διαιτητή.⁹³ Άλλες πάλι δεν αναφέρονται σε δόση όρκου από τον διαιτητή ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια μαρτυρία του Ισαίου, ο οποίος στον «Περί του Δικαιογένους κλήρου» λόγο του κάνει αναφορά σε δυο στάδια της διαιτητικής διαδικασίας. Επεδίωκαν, λέει, οι διαιτητές πρώτα τη συμφιλίωση χωρίς να δώσουν όρκο και, αν η προσπάθεια απέβαινε άκαρπη, έδιναν τότε τον όρκο και απήγγειλαν, στη συνέχεια, την απόφασή τους.⁹⁴ Η δόση όρκου λοιπόν, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ισαίου, επιβάλλεται όταν ο διαιτητής, εφόσον αποτύχει η απόπειρα συνδιαλλαγής, λειτουργεί πλέον ως δικαστής, τέμνει δηλαδή τη διαφορά κυριαρχικά σύμφωνα με τη δική του πεποίθηση. Στους Επιτρέποντες, πάντως, ο Σμικρίνης δεν ορκίστηκε αλλά αυτό θα μπορούσε να οφείλεται και στο ότι η υπόθεση αφορούσε δούλους ή ακόμα στο ότι η Νέα Κωμωδία, σε αντίθεση με την Αριστοφανική, δεν

92. Ο αριθμός των διαιτητών δεν ήταν συγκεκριμένος. Τα ενδιαφερόμενα μέρη μπορεί να συμφωνούσαν στην εγκατάσταση ενός μόνο διαιτητή, όπως συνέβη στους Επιτρέποντες, μπορεί όμως κάθε διάδικο μέρος να ήθελε ως διαιτητή ένα πρόσωπο της εμπιστοσύνης του. Βλέπουμε λοιπόν στον Προς Απατούριον λόγο του Δημοσθένη (14) να ορίζονται τρεις διαιτητές, το ίδιο και στον Κατά Νεαίρας λόγο του (45) ενώ στον Περί του Δικαιογένους κλήρου λόγο του Ισαίου (31) οι διαιτητές είναι τέσσερις.

93. Βλ. Ισαίος, Περί του Μενεκλέους κλήρου, 31: «Καὶ ἐκεῖνοι ὁμόσαντες ἡμῖν πρὸς τῷ βωμῷ τῷ τῆς Ἀφροδίτης Κεφαλῇσιν τὰ συμφέροντα γνῶσεσθαι ...». Δημοσθένης, Προς Φορμίωνα περί δανείου, 21: «Ἀκούσας τοίνυν ἡμῶν, ὁ Θεόδοτος πολλάκις, καὶ νομίσας τὸν Λάμπιν ψευδῇ μαρτυρεῖν, οὐκ ἀπέγνω τῆς δίκης, ἀλλ' ἐφῆκεν ἡμᾶς εἰς τὸ δικαστήριον· καταγνῶναι μὲν γὰρ οὐκ ἐβουλήθη διὰ τὸ οἰκείως ἔχειν Φορμίῳνι τουτῷ, ὥς ἡμεῖς ὕστερον ἐπυθόμεθα, ἀπογνῶναι δὲ τῆς δίκης ὥκνει, ἵνα μὴ ἐπιορκήσειεν». Βλ. και Δημοσθένης, Προς Σπουδῖαν, 15, Προς Κάλλιππον, 30-31, Ισοκράτης, Προς Καλλίμαχον, 10.

94. Ισαίος, Περί τοῦ Δικαιογένους κλήρου, 32: «... καὶ οἱ διαιτηταὶ ἔφασαν, εἰ μὲν ἄνωμοτοι δύναιντ' [ἄν] ἡμᾶς διαλλάξαι, οὕτω ποιήσιν, εἰ δὲ μή, καὶ αὐτοὶ ὁμόσαντες ἀποφανεῖσθαι ἃ δίκαια ἡγοῦνται εἶναι».

άντεχε την «ασέβεια» να παρωδήσει, έστω και σκηνικά, την επίκληση δεικών δυνάμεων.

Η κυρίαρχη δέση του διαιτητή πήγαζε από την πραγματική ή την τεκμαιρόμενη εμπιστοσύνη των μερών προς το πρόσωπό του, μερικές φορές και προς το αξίωμά του. Ο διαιτητής ή οι διαιτητές, αφού μπορούσαν να είναι περισσότεροι, δεν χρειαζόταν να είναι τίποτα άλλο εκτός από αμερόληπτοι. Το αίτημα της αμεροληψίας είναι τόσο παλαιό όσο και η ίδια η διαιτησία. Αλλωστε, από την εποχή των Ησιόδειων «δωροφάγων» βασιλέων των Θεσπιών μέχρι και σήμερα, η αμεροληψία του κριτή αποτελεί κοινωνικό διακύβευμα.⁹⁵

Οι υποθέσεις που άγονταν ενώπιον του διαιτητή προς επίλυση αφορούσαν, όπως αναφέρεται στον Δημοσθενικό λόγο, τις ιδιωτικές συμφωνίες, «περί συμβολαίων ιδίων». Στις πηγές απαντάται ποικιλία αντικειμένων της ιδιωτικής διαιτησίας, όπως, για παράδειγμα, η διαχείριση της περιουσίας ανηλίκων⁹⁶, οι περιουσιακές διενέξεις μεταξύ αδελφών⁹⁷, η διαχείριση της κληρονομιάς του κηδεμονευόμενου⁹⁸, η διανομή της κληρονομιάς και το κεφάλαιο των προικίων που είχαν δοθεί⁹⁹ κ. α.

Οι υποθέσεις, πάντως, που έρχονταν στους διαιτητές δεν ήταν πάντα εύκολες. Στους Επιτρέποντες ο διαιτητής κλήθηκε να αποφανθεί επί μιας «διεκδικητικής» αγωγής. Οι βάσεις όμως της κατηγορίας και της υπεράσπισης ήταν διαφορετικές. Ο ενάγων ισχυρίστηκε πως είναι επίτροπος ενός ανηλίκου και πως ενάγει προσωπικά και για λογαριασμό του επιτροπευόμενου τον αντίδικό του που παρακρατεί παράνομα περιουσιακά στοιχεία του ανηλίκου. Η απαίτηση του ενάγοντα δεν ήταν ορισμένη. Διεκδίκούσε «στολίδια», χρυσαφικά, αλλά δεν γνώριζε ούτε πόσα ήταν αυτά ούτε ποια ήταν η αξία τους. Ο εναγόμενος στήριξε την υπεράσπισή του στο ότι βρήκε «αδέσποτα πράγματα» (ένα έκθετο παιδάκι και ορισμένα στολίδια που είχαν εγκαταλειφθεί) και, αφού έγινε κύριος των πραγμάτων αυτών, συμφώνησε να παράσχει («υποσχέθηκα») και μεταβίβασε («έδωσα») χωρίς αντάλλαγμα, από ελευθεριότητα, μέρος από αυτά που βρήκε (το παιδί) στον ενάγοντα, ενώ αυτός κράτησε τα υπόλοιπα (τα στολίδια), όπως είχε δικαίωμα. Επικουρικά πρόβαλε – με ένα είδος διαιτητικής ανταγωγής – το αίτημα της αναστροφής της δικαι-

95. Ησιόδος, Έργα και Ημέραι, στ. 263-264: «Ταῦτα φυλασσόμενοι, βασιλῆς, ἰθύνετε δίκας, δωροφάγοι, σκολιέων δὲ δικέων ἐπὶ πάγχυ λάθεσθε».

96. Λυσίας, Κατά Διογείτονος, 2 επ.

97. Ισαίος, Περί του Μενεκλέους κλήρου, 28επ.

98. Δημοσθένης, Προς Άφοβον, 58.

99. Δημοσθένης, Προς Σπουδία, 29 επ.

οπραξίας ζητώντας, όπως θα λέγαμε σήμερα, την ανάκληση της δωρεάς λόγω «αχαριστίας».

Ο διαιτητής όφειλε να ακούσει τους «διαδίκους», να τηρήσει δηλαδή την αρχή της «εκατέρωθεν ακροάσεως». Δεν ήταν όμως υποχρεωμένος να ακολουθήσει κατά την ακρόαση κάποιους συγκεκριμένους διαδικαστικούς κανόνες εκτός από εκείνους που αφορούσαν την «ισότητα των όπλων». Έτσι έδινε στη διαδικασία τους ρυθμούς που αυτός επιθυμούσε. Ο Σμικρίνης, για παράδειγμα, αποφάσισε με δικά του προσωπικά κριτήρια ποιος από τους διαδίκους θα έπαιρνε πρώτος τον λόγο. Ο Δάος, που είχε θέση εναγόμενου, μίλησε πρώτος ενώ αν μια ανάλογη υπόθεση δικαζόταν από δικαστήριο, ο εναγόμενος θα μιλούσε τελευταίος. Ακόμα, στους Επιτρέποντες, οι διάδικοι πήραν τον λόγο μια φορά ο καθένας. Από αυτό όμως δεν μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα πως στη διαιτησία οι δευτερολογίες απαγορεύονταν.

Η έλλειψη σταθερών διαδικαστικών κανόνων δεν στερούσε τον διαιτητή από τα μέσα της οργάνωσης της συζήτησης και της τήρησης της διαδικαστικής ευταξίας. Αντίθετα μάλιστα. Οι οργανωτικές δυνατότητές του ήταν ευρύτατες αφού μπορούσε να επιβάλει ακόμα και «ποινές τάξεως» στους δύστροπους διαδίκους. Αυτό τουλάχιστον προκύπτει από τη σκηνή όπου ο Μένανδρος παρουσιάζει τον διαιτητή να απειλεί με το μπαστούνι τον διάδικο, ο οποίος παρεμβαίνει χωρίς την άδειά του. Δεν πρέπει ωστόσο να μας διαφεύγει πως στους Επιτρέποντες, οι αντίδικοι ήταν δούλοι, πράγμα που δικαιολογεί και κάποιες υπερβάσεις από την πλευρά του διαιτητή.

Η διαιτητική διαδικασία διεξαγόταν κεκλεισμένων των θυρών. Επρόκειτο, άλλωστε, για δικαιοδοσία μεταξύ φίλων ή, σε κάθε περίπτωση, γνωστών, που στόχευε να σεβαστεί τη διακριτικότητα της διαδικασίας αλλά και την προσδοκία της συμφιλίωσης, η οποία διαπνέει στην κυριολεξία τον δεσμό της διαιτησίας. Το στοιχείο ενός γενικότερου σεβασμού συνδέεται και με τον χώρο όπου εκτυλίσσεται – συνήθως – η διαιτητική διαδικασία και που είναι ο χώρος ενός ιερού καθιδρύματος.¹⁰⁰ Τα ενδιαφερόμενα μέρη είναι παρόντα χωρίς ωστόσο, η ενδεχόμενη απουσία ενός από αυτά να σημαίνει αναγκαστικά τη διακοπή της συνεδρίας της διαδικασίας.

100. Πρβλ. {Δημοσθένης}, Κατά Νεαίρας, 46: «Συνελθόντες δ' οὔτοι ἐν τῷ ἱερῷ, ἀκούσαντες ἀμφοτέρων καὶ αὐτῆς τῆς ἀνθρώπου τὰ πεπραγμένα, γνώμην ἀπεφώναντο, καὶ οὔτοι ἐνέμειναν αὐτῇ....». Πρβλ. Αντιφών, Περί του χορευτού, 39, Ανδοκίδης, Περί των μυστηρίων, 42, Δημοσθένης, Υπέρ Φορμίωνος, 15 επ. Ο χώρος του ιερού καθιδρύματος συνδέεται εξάλλου και με την ορκοδοσία του δικαστή σε περίπτωση αποτυχίας συμφιλίωσης των μερών.

Η διάρκεια των εργασιών των διαιτητών δεν προσδιορίζεται στις πηγές. Ωστόσο, από τα Δημοσθενικά χωρία προκύπτει ότι οι εργασίες αυτές ήταν δυνατό να διαρκέσουν και για μεγάλο χρονικό διάστημα.¹⁰¹

Οι αποδείξεις που οι διάδικοι έπρεπε να προσκομίσουν στον διαιτητή δεν διέφεραν από αυτές που θα χρησιμοποιούσαν και στο δικαστήριο. Έτσι, μπορούσαν και εδώ να χρησιμοποιηθούν όλων των ειδών οι αποδείξεις, γραπτές ή προφορικές, ειλικρινείς και μη, αληθείς ή ψευδείς. Μπορούσαν όλες να προσκομιστούν ενώπιον του δικαστηρίου και να τεθούν υπό την κρίση του. Και ασφαλώς ο ή οι διαιτητές μπορούσαν να προστρέξουν σε όλες τις δυνατές αποδείξεις προκειμένου να επιλύσουν τη διαφορά.¹⁰²

Στους Επιτρέποντες οι διάδικοι δεν προσκαλούν μάρτυρες ούτε χρησιμοποιούν γραπτές μαρτυρίες. Αλλά και τα αθηναϊκά δικαστήρια συχνά καλούνταν να κρίνουν στηριζόμενα επί των «εικότων» μόνο. Έτσι και στην κωμωδία αυτή του Μενάνδρου, ο ένας διάδικος αξιοποιεί την κατάθεση του άλλου για να αποδείξει τους ισχυρισμούς του. Διαμορφώνει ελεύθερα τις ερωτήσεις του προς τον αντίδικο που απαντά μονολεκτικά με ένα ναι ή ένα όχι, όπως οι μάρτυρες στα δικαστήρια του τέλους του 5ου αιώνα.

Η ώρα της απόφασης είναι πραγματικά η ώρα του διαιτητή.¹⁰³ Η εξουσία του είναι ανάλογη με την εξουσία του δικαστή. Όπως και εκείνος, αποφαινεται τελειωτικά για τα ζητήματα που του έχουν τεθεί. Είναι υποχρεωμένος βέβαια να αποφασίζει μόνος αλλά αυτό του δίνει το πλεονέκτημα να μπορεί, αν θέλει, να αιτιολογεί την απόφασή του εκθέτοντας τις σκέψεις που τον οδήγησαν σε αυτήν, πράγμα που οι πολυπρόσωπες δικαιοδοσίες ήταν αδύνατο να κάνουν. Φαίνεται πάντως πως αποφάσιζε με το σύστημα της «ελεύθερης διαιτησίας» και δεν πολυενδιαφερόταν για την κατά γράμμα τήρηση των διατάξεων του ουσιαστικού δικαίου της πόλης. Το βλέμμα του ήταν στραμμένο προς την επιείκεια και όχι προς τον νόμο, όπως συμβαίνει με τον δικαστή.¹⁰⁴ Αντίθετα, μάλιστα οι κυρίαρ-

101. Δημοσθένης, Προς Απατούριον παραγραφή, 32-33.

102. Η μαρτυρία των δούλων, όπως είναι γνωστό, λαμβανόταν υπόψη μόνο μετά από τον δημόσιο βασανισμό τους (πρβλ. μ.α. Ισοκράτης, Τραπεζιτικός, 13 και 15).

103. Η διαιτητική απόφαση αποτυπώνεται στα κείμενα με διάφορες ορολογίες όπως «ἀπεφήνατο τὴν δίκαιαν» (Δημοσθένης, Προς Απατούριον παραγραφή, 20-21), «ἔγνωσαν οἱ διαιτηταί» (Δημοσθένης, Προς Σπουδῖαν, 28), «δικάζειν» (Ισοκράτης, Τραπεζιτικός, 52) κ.α.

104. Αριστοτέλης, Ρητορική, 1374b, 19-22: «Καὶ τὸ μᾶλλον λόγῳ ἐθέλειν κρίνεσθαι ἢ ἔργῳ. Καὶ τὸ εἰς δίκαιαν μᾶλλον ἢ εἰς δίκην βούλεσθαι ἰέναι ὁ γὰρ διαι-

χες έννοιες στη διαδικασία της διαιτησίας είναι οι έννοιες της συμφιλίωσης, της διαλλαγής εδραιωμένης στην εκτίμηση που έτρεφαν τα μέρη στο πρόσωπο του ιδιώτη διαιτητή και στην πεποίθηση για την ευθυκρισία και την αμεροληψία του. Και, πάνω από όλα, στη διαδικασία αυτή κυριαρχεί το δίκιο, ανεξάρτητα αν έχει επενδυθεί με τον νόμο ή όχι.

Έτσι σκέφθηκε και ο Σμικρίνης. Και έτσι έπραξε. Από την αποδεικτική διαδικασία πείστηκε πως το δίκιο ήταν με το μέρος του ενάγοντα και, ενεργώντας πλέον σύμφωνα με την πεποίθησή του αυτή, αποφάσισε να τον δικαιώσει. Σύμφωνα με τον νόμο, ωστόσο, το έκθετο παιδί, ως εγκαταλελειμμένο, έπρεπε να θεωρηθεί αδέσποτο. Έτσι, για να μη δικαιώσει τον εναγόμενο, δεν αποφάνθηκε για την ορθότητα της νομικής βάσης της απαίτησής του. Απλά επιδίκασε τα πράγματα στον ενάγοντα. Ο Δάος αγανάκτησε με την απόφαση, άσκησε έντονη κριτική στη γνώμη του διαιτητή αλλά αναγκάστηκε να την αποδεχθεί. Η απόφαση, άλλωστε, ήταν υποχρεωτική για τους διαδίκους.

Σε παλαιότερες εποχές οι φοβερές συνέπειες της επιορκίας ήταν εκείνες που επέβαλαν την υποχρεωτικότητα της διαιτητικής απόφασης.¹⁰⁵ Αλλά και στην κλασική Αθήνα ο ιδιώτης διαιτητής δεν έμπαινε στον κόπο να «δικάσει» μια διαφορά αν προηγουμένως οι διάδικοι δεν δεσμεύονταν με όρκο πως θα σέβονταν την κρίση του.¹⁰⁶ Ο Μένανδρος ωστόσο δεν δέλησε να ορκίσει τους διαδίκους του. Ο Συρίσκος μόνο υποσχέθηκε πως η κρίση του Σμικρίνη, όποια και αν ήταν, θα γινόταν σεβαστή. Ο Δάος δεν αντέλεξε και ο διαιτητής πήρε τη σιωπή του ως κατάφαση. Κατέληξε δηλαδή στο συμπέρασμα πως, και ο Δάος, δεσμεύθηκε από την υπόσχεση του Συρίσκου. Η δέσμευση των μερών εξάλλου μπορούσε να είναι και σιωπηλή.

Σύμφωνα με τον νόμο που αναφέρει ο Δημοσθένης: «Αφότου όμως επιλέξουν από κοινού, πρέπει να τηρήσουν την απόφαση που θα εκδώσει εκείνος, και να μη μεταφέρουν στο εξής την ίδια υπόθεση από αυτόν

τητής τὸ ἐπεικὲς ὁρᾷ ὁ δὲ δικαστὴς τὸν νόμον· καὶ τούτου ἔνεκα διαιτητὴς εὐρέθη, ὅπως τὸ ἐπεικὲς ἰσχύῃ». Πρβλ. Πλάτων, Νόμοι, 757b-e: «τὸ γὰρ ἐπεικὲς καὶ σύγγνωμον τοῦ τελέου καὶ ἀκριβοῦς παρὰ δίκην τὴν ὀρθὴν ἔστιν παρατεδραυμένον, ὅταν γίγνηται».

105. Οι συνέπειες της επιορκίας ήταν πολυεπίπεδες. Αφορούσαν όχι μόνο τον ανθρώπινο κόσμο αλλά και τον θεικό. Στην ανθρώπινη κοινότητα την αποτροπαϊκή ενέργεια και την τιμωρία των επίορκων είχαν αναλάβει οι Ερινύες ενώ στη θεική, μάρτυρας και εγγυήτρια των όρκων ήταν η Στύγα που συγκέντρωνε όλες τις τρομακτικές ιδιότητες των υποχθόνιων θεοτήτων.

106. Ισαίος, Περί του Δικαιογένους κλήρου, 31 και 33.

σε άλλο δικαστήριο, αλλά πρέπει να ισχύει η κρίση του διαιτητή».¹⁰⁷ Ένας ακόμα νόμος αναφέρεται από τον Ανδοκίδη¹⁰⁸ αλλά αυτός ήταν αποκαταστατικός της δημοκρατικής νομιμότητας και δεν είναι σαφές αν αφορούσε τη δημόσια ή την ιδιωτική διαιτησία. Γεγονός πάντως είναι πως ο νομοθέτης ήθελε τη διαιτητική απόφαση όχι απλά υποχρεωτική αλλά και ανέκκλητη.

Η απόφαση πάντως του Σμικρίνη ήταν και άμεσα εκτελεστή. Το συνοποσχετικό συνοδευόταν, άλλωστε, από τη ρήτρα εκτέλεσης της απόφασης. Έτσι, είναι χαρακτηριστική η σκηνή στους Επιτρέποντες όπου ο Σμικρίνης θέτει στους ενδιαφερόμενους το ερώτημα: «ἐμμενεῖτ' οὖν, οἷς ἂν δικάσω;» ζητώντας τους να δεσμευθούν, ενδεχομένως και με όρκο, ότι θα σεβαστούν τη διαιτητική απόφαση και τον εκτελεστικό της χαρακτήρα. Ο όρος «ἐμμένειν» προσλαμβάνει την έννοια του μη εφεσίβλητου, του μη εφεσιβάλλειν την κρίση. Οι διάδικοι δεσμεύονται, όπως ρητά προβλέπεται στον σχετικό με την ιδιωτική διαιτησία νόμο, να τηρήσουν τη διαιτητική απόφαση και να μη μεταφέρουν την υπόθεση σε άλλο δικαστήριο. Πρόκειται, δηλαδή, για εφαρμογή της αρχής «bis de eadem re ne sit actio». Και ο Σμικρίνης, μόνο εφ' όσον εξασφαλίσει τη δέσμευση, αναγγέλλει την βούλησή του να αποδεχθεί τον ρόλο του διαιτητή.

Είναι αλήθεια βέβαια πως, από το σύνολο της αρχαίας δικανικής γραμματείας, μόνο μια μαρτυρία, αυτή του Δημοσθένη¹⁰⁹, βεβαιώνει ότι οι αποφάσεις των ιδιωτών διαιτητών αποτελούσαν τίτλους εκτελεστούς. Η πηγή ωστόσο είναι αξιόπιστη. Ο Απολλόδωρος, γιος του τραπεζίτη Πασίωνα, εξηγεί πως αν ο πατέρας του είχε καταδικαστεί για χρέος σε δίκη ενώπιον του ιδιώτη διαιτητή και αυτός, ως κληρονόμος του, δεν είχε συμμορφωθεί με την απόφαση, θα είχε να αντιμετωπίσει μια δίκη εξου-

107. Δημοσθένης, Κατά Μειδίου, 94 «ἐπειδὴν δ' ἔλονται κατὰ κοινόν, μενέτωσαν ἐν τοῖς ὑπὸ τούτου διαγνωσθεῖσι, καὶ μηκέτι μεταφερέτωσαν ἀπὸ τούτου ἐφ' ἕτερον δικαστήριον ταῦτ' ἐγκλήματα, ἀλλ' ἔστω τὰ κριθέντα ὑπὸ τοῦ διαιτητοῦ κύρια».

108. Ανδοκίδης, Περί των Μυστηρίων, 87: «Τὰς δὲ δίκας, καὶ τὰς διαίτας κυρίας εἶναι, ὅποσαι ἐν δημοκρατουμένῃ τῇ πόλει ἐγένοντο. Τοῖς δὲ νόμοις χρῆσθαι ἀπ' Εὐκλείδου ἄρχοντος» και 88: «Τὰς μὲν δίκας, ὧ ἄνδρες, καὶ τὰς διαίτας ἐποιήσατε κυρίας εἶναι, ὅποσαι ἐν δημοκρατουμένῃ < τῇ > πόλει ἐγένοντο, ὅπως μήτε χρεῶν ἀποκοπαὶ εἶεν μήτε δίκαι ἀνάδικοι γίγνοιτο, ἀλλὰ τῶν ἰδίων συμβολαίων αἱ πράξεις εἶεν».

109. Δημοσθένης, Προς Κάλλιππον, 14-15: «Λαχὼν δὲ παρὰ μὲν τοῦ διαιτητοῦ ἀνείλετο τὸ γραμματεῖον, προῦκαλέσατο δ' αὐτὸν ἐπιτρέψαι Λυσιδείδῃ, αὐτοῦ μὲν καὶ Ἰσοκράτους καὶ Ἀφαρέως ἐταίρω, γνωρίμῳ δὲ τοῦ πατρός» και 16: «Ὡς δὲ ἐγὼ μὲν ἀληθῆ λέγω, οὗτοι δὲ ψεύδονται, πρῶτον μὲν αὐτὸ ὑμῖν τοῦτο γενέσθω τεκμήριον ὅτι κατεγνώκει ἂν αὐτοῦ ὁ Λυσιδείδης, καὶ ὅτι ἐγὼ ἐξούλης ἂν ἔφευγον νῦν, ἀλλ' οὐκ ἀργυρίου δίκην».

λής που στην ουσία αποτελούσε έγκριση για αυτοδικία.¹¹⁰ Ο Μένανδρος, στους Επιτρέποντες, κάνει ένα βήμα πιο πέρα. Αφήνει να εννοηθεί πως ο ίδιος ο διαιτητής είτε με δική του πρωτοβουλία είτε μετά από αίτημα του διαδίκου που νίκησε, μπορούσε να επιβλέπει την εκτέλεση της απόφασής του.

Ο Μένανδρος, ως γνήσιος εκπρόσωπος της Νέας Κωμωδίας, είναι ένας ρομαντικός με φιλοσοφικά ενδιαφέροντα. Δεν ήταν μόνο που μαθήτευσε κοντά στον Θεόφραστο. Συνδέθηκε, όπως είναι γνωστό, με φιλία ζωής και με τον Επίκουρο. Δεν γνωρίζουμε αν σύχναζε περισσότερο στην «αίθουσα των περιπάτων», στο Λύκειο, όπου δίδασκε ο μέντοράς του ή στους «κήπους» του φίλου του. Και στα δυο μέρη πάντως θα ήρθε σε επαφή με την φιλοσοφία της πράξης. Δεν θα μπορούσε λοιπόν στους Επιτρέποντες να μην προβάλει μια δικαιολογητική βάση της διαιτησίας, σύμφωνη με τις ιδέες του. «Το δίκιο» βάζει το Συρίσκο να πει, «πρέπει παντού και πάντα να νικά.» Ο καθένας έχει χρέος, όποτε του δίνεται η ευκαιρία, να επιδιώκει τον θρίαμβο της δικαιοσύνης πάνω στην αδικία. Ο αγώνας αυτός, για τον Μένανδρο με την πραξιακή θεώρηση του κόσμου, αποτελεί γενική απαίτηση με αξιωματικό χαρακτήρα. Ο διάδικος που νίκησε απευθύνεται στον διαιτητή με τη φράση «μακάρι σαν και σένα να ήταν όλοι όσοι δικάζουν». Δεν θα μπορούσαμε άραγε να συμπεράνουμε πως ο ποιητής αξιολογεί και κρίνει συνολικά το δικαστικό σύστημα της εποχής του;

110. Δημοσθένης, Προς Κάλλιππον, 16.

SUMMARY

PH. DEKAZOY-STEPHANOPOULOU, *Epitrepontes. Menander and private arbitration*

The study refers to a scene of Menander's comedy "Epitrepontes" where a private arbitration is registered. In fact, the comedy's title itself refers to the verb "epitrepein" that depicts the consensus of the concerned parties on submitting their dispute to private arbitration.

The law on private or voluntary arbitration is written in Demosthene's speech "Against Meidias". Therefore, whoever had private differences had the right to bypass judicial order and resolve them by arbitration, selecting whomever they wanted as their arbitrator. The agreement of the concerned parties reminds an arbitration agreement. The opposing parties in such a "trial" could be citizens and foreigners, as well as some slaves, which had acquired the right to attend courts. Whoever did not have the capability to appear in court in person could not officially appear before the arbitrator.

Arbitrators' duties could be undertaken by any citizen or immigrant who had beforehand accepted his appointment as one. The arbitrator had to form unbiased his judgment on the case, to preserve the principle of equality of arms and particularly the principle of adversarial process. However he had very extended capacities with regard to the procedures.

After the proving procedure, the arbitrator had to issue his decision which was binding and irrevocable for the opposing parties. It is likely, in fact, that the arbitrator could supervise the implementation of the decision, as Menander implies in "Epitrepontes".